

หลักการประพันธ์ ยุคบุกเบิก วรรณกรรมสมัยใหม่

พิทยา ว่องกุล

นักประพันธ์เมื่อปี พ.ศ. 2428 หรือราว 100 ปีที่ผ่านมา มีหลักเกณฑ์และแต่งหนังสือกันอย่างไร

บ้างก็ว่า นักเขียนไทยได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตก เลียนแบบและนำหลักการเขียนร้อยแก้วประเภทบันเทิงคดี (Fiction) ของฝรั่งมาใช้ เริ่มต้นพัฒนาวรรณกรรมสมัยใหม่จนคลี่คลายและก้าวหน้าเรื่อยมา ในที่สุดก็แตกแขนงมากมาย มีทั้งทฤษฎีการเขียน ประเภทรูปแบบเนื้อหาต่าง ๆ ที่แบ่งแยกเป็นลัทธินิยม หรือที่ลงท้ายในภาษาอังกฤษว่า อีสม์ (–ism) ต่าง ๆ เยี่ยงตะวันตกเรื่อยมา

บ้างก็ว่า ความเปลี่ยนแปลงด้านวรรณกรรมไทยนั้น เป็นผลจากปัจจัยสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ ความเจริญด้านการศึกษา การส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศ ความก้าวหน้าในการพิมพ์ และการส่งเสริมการประพันธ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การพยายามปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นไทยที่ศิวิไลซ์ หลัก

ดันให้ขุนนางและเชื้อพระวงศ์นำวิธีการประพันธ์อย่างฝรั่งมาใช้ นำความคิดวิทยาการสมัยใหม่มาเผยแพร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สภาพการเปลี่ยนแปลงใหม่ที่สำคัญ คือ หน่ออ่อนของการแสดงความคิดเห็น กล้าแสดงออกทางการเมือง และทัศนะต่าง ๆ ของเจ้านายหรือกลุ่มขุนนาง ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีเพิ่มขึ้น ทำให้กษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ และขุนนาง ใช้รูปแบบการประพันธ์ชนิดต่าง ๆ เพื่อแสดงทัศนะของท่านทางหน้าหนังสือพิมพ์ อันเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งแห่งการพัฒนา ร้อยแก้ว

บางทัศนะ ให้ความสำคัญกับหนังสือพิมพ์ภาษาไทยที่ออกโดยชาวต่างประเทศ ซึ่งไม่ลุ่มลึกในชั้นเชิงภาษาไทย ยิ่งร้อยกรองประเภทที่ต้องอาศัยรูปแบบฉันทลักษณ์ยาก ๆ และสัมผัส

แพรวพราวแล้ว ชาวต่างประเทศถูกจำกัดด้านคำศัพท์เป็นอันมาก จะมีเพียงรูปแบบร้อยแก้วเพียงประการเดียวเท่านั้นที่ชาวยุโรปสามารถนำมาใช้ออกหนังสือพิมพ์ไทยได้

อุบัติเหตุที่กำเนิดหนังสือพิมพ์ภาษาไทยฉบับแรก *บางกอกเรคคอร์ดเดอร์* (Bangkok Recorder) รายปักษ์ ของหมอบรัดเล ออกเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2387 ไม่เพียงมีบทบาทสำคัญต่อวิวัฒนาการการพิมพ์และสิ่งพิมพ์เท่านั้น บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่องมาสู่การนิยมใช้ภาษาไทยแบบร้อยแก้ว พร้อมทั้งแตกาประกายการสร้างสรรค์วรรณกรรมร้อยแก้วสมัยใหม่ขึ้นในเวลาต่อมา

ขอเน้นว่า “บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ มีความสำคัญในฐานะตัวจุดประกายให้คนไทยหันมานิยมการเขียนแบบร้อยแก้ว” ทั้งนี้เพราะ เป็นประเภทสื่อมวลชนชนิดแรกที่พิมพ์เผยแพร่ได้แพร่หลาย ออกจำหน่ายเป็นประจำทุกปักษ์ มีลักษณะเป็นสิ่งที่ใหม่ คนไทยไม่เคยอ่านจดหมาย เหตุที่ออกอย่างมีกำหนดเวลามาก่อน *ราชกิจจานุเบกษา* จะออกตามมาก็ช้าหลังกว่า 14 ปี อีกทั้งรูปแบบการเขียน *ราชกิจจานุเบกษา* ยังเป็นร้อยแก้วเช่นเดียวกับ *บางกอกเรคคอร์ดเดอร์* สิ่งที่เด่นชัดประการหนึ่งคือ ภาษาร้อยแก้วนั้นเหมาะสมในการใช้เขียนสารคดี ข่าว แจ้งความ บทวิจารณ์ ได้ดีกว่าร้อยกรอง ไม่จำเป็นต้องห่วงสัมผัส รวดเร็วตรงความมุ่งหมาย และอธิบายความเป็นจริงได้อย่างละเอียดลออ

การทำหนังสือพิมพ์ ข่าว สารคดี บทวิจารณ์ เช่น *บางกอกกริครีเตอร์* จึงสอดคล้องกับการใช้ภาษาร้อยแก้วดีที่สุด และความโดดเด่นแต่ฉบับเดียวมาเป็นเวลานานถึง 23 ปี (ฉบับแรกเริ่มปี 2387 และเลิกปี 2410) ลักษณะหนังสือข่าวความรู้เป็นเรื่องใกล้ชีวิตประจำวันของคน ความรับรู้ต่อวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วที่สะสมมากขึ้น ๆ ในเงื่อนไขเช่นนี้ ส่งผลให้การเขียนแบบร้อยแก้วซึมซาบอยู่ในหม่อมมีการศึกษาของไทย นับตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา

ยุคของวรรณกรรมร้อยแก้วสมัยใหม่ เริ่มจุดประกายมาจากหนังสือ *บางกอกกริครีเตอร์* ส่วนการเริ่มต้นสร้างสรรค์วรรณกรรมสมัยใหม่จริง ๆ ปรากฏเป็นรูปเป็นร่างขึ้นในหนังสือ *ดุริยวนาท* พิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2418 จนกระทั่งมาเจริญเติบโตใน *วชิราวุธนิเวศ* พ.ศ. 2427-2428, *ลักขิตวิทยา* พ.ศ. 2443-2445, *ถลกลวิทยา* พ.ศ. 2443-2448, *ทวีปัญญา* พ.ศ. 2447-2450, *กุลสตรี* พ.ศ. 2449-2450 และ *สำราญวิทยา* พ.ศ. 2449-2449 หนังสือดังกล่าวล้วนมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่และสร้างเสริมวรรณกรรมร้อยแก้วสมัยใหม่ทั้งสิ้น

สภาพวรรณกรรมสมัยใหม่ยุคบุกเบิกของไทยจะเป็นอย่างไร ผู้เขียนพุ่งเป้าไปที่การศึกษาจิตสำนึกทางการประพันธ์ของนักเขียนช่วง พ.ศ. 2387-2453 โดยเน้นที่ รากฐานการศึกษากับการประพันธ์และทัศนะด้านการประพันธ์ของนักเขียนในยุคบุกเบิก

รากฐานการศึกษากับการประพันธ์

รากฐาน การศึกษาและความรู้ของผู้ประพันธ์ยุคบุกเบิกวรรณกรรมร้อยแก้วสมัยใหม่เป็นข้อมูลจำเป็นสำหรับวิเคราะห์ผลงาน และประเมินขีดความสามารถของยุคสมัย เมื่อนำมาประกอบกับงานเขียนและข้อมูลอื่นๆ ภาพรวมที่ได้มาก็คือลักษณะเฉพาะที่เป็นแก่นของยุคนั้น

ช่วงการบุกเบิกวรรณกรรมสมัยใหม่ระหว่างปลายรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2387 สิ้นสุดถึงรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2453 จำนวนนักเขียนประจำไม่ใช่นักเขียนจรหรือนักเขียนถูกเกณฑ์ กล่าวได้ว่ามีน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นเชื้อพระวงศ์และขุนนางที่มีการศึกษาดี ซึ่งสามารถแยกออกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1) บุคคลที่ศึกษาภาษาไทย บาลี สันสกฤต แบบเดิม จากวัดวาอาราม ถ้าหากวัยเด็กอยู่ในรัชสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิชาหนังสือที่ได้เรียนตามโบราณ จะมีประถม ก. กาสุบินทกุมาร ประถมมาลา ประถมจินตามณี เล่ม 1 ประถมจินตามณี เล่ม 2 แล้วศึกษาต่อสูงขึ้นด้วยการเรียนบาลีสันสกฤต สอบไล่ประโยค 1, 2, 3 (เรียนควบกัน ถ้าสอบได้ก็เป็นชั้นประโยค 3 หรือเปรียญ 3) แล้วไต่ระดับไปจนถึงประโยค 9 ตามแต่สติปัญญาแต่ละคนจะไปได้แค่ไหน

นอกจากนี้ ครูอาจารย์ยังให้ศึกษาเล่าเรียนหนังสืออื่นๆ อีก “แต่ที่เป็นคัมภีร์เกล็ด

สำหรับให้นักเรียนอ่านเล่นยังอีกหลายเล่ม คือ เสือโค, จันทโครพ, อนิรุช, สมุทโฆษ, เพชร มงกุฎ, สังข์ทอง, กากี, พระยาฉันทันต์, สวัสดิ- รักษา, พระปรมัตถ์ เป็นต้น ที่คัดชื่อมาลงไว้ นี้เป็นสังเขป ยังหลายสิบเล่มไม่จำเป็นจะกล่าว ด้วยว่าเรื่องราวต่างๆ นี้ก็เป็นเรื่องสำหรับอ่าน ให้หนังสือแตก (คล่อง) เท่านั้น อนึ่งโบราณ ตำรายังมีชื่ออ้างในหนังสือประถม ก. กา นั้น คิดรวบรวบได้ชื่อสำหรับเป็นตำรา พิเศษศึกษา ออกไปอีกหลายอย่าง คือ ตำราไทรหมอดู (โหราศาสตร์) 1. ตำราหมอยา (แพทย์ ศาสตร์) 1. ตำราวิชาเลขโจทยค์ค้าขาย (เลขวิช ต่างๆ) 1. ตำราวิชาช่างทอง 1. วิชาเสมียน คือ อ่านเขียนแต่งใบบัตรท้องตรา แลกฎหมายกับ บัญชีสามโนคร้ว วิธีอักษรเนียงไทย ไทยนัย ไทยหลง พราหมณ์ พุทธรณ์ แต่ละอย่างซึ่งเป็น ตำราพิเศษทั้งสิ้น แลมีคำอธิบายแนะนำวิธี ตำราต่างๆ นั้นโดยสังเขปนี้ ล้วนเป็นวิชาหนังสือไทยทั้งสิ้น...”¹

ขุนนางที่ได้รับการศึกษาแบบโบราณ ผู้มีความรู้ความสามารถและเข้ามามีบทบาทในฐานะนักเขียนนักวิชาการยุคบุกเบิกงานประพันธ์ร้อยแก้ว ได้แก่ เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ (เพ่ง

บุณนาค) พระยาสมิทธสรวรรพการ (ทัต ศิริ- สัมพันธ์) เจ้าหมื่นศรีเสาวรักษ์ (เท้าใจว่านามเดิมชื่อเจิม อมาตยกุล) ขุนสุนทรมลายู พระยาพจน์ปรีชา (ม.ร.ว. สำเริง อิศรศักดิ์) ขุนประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ ตาละลักษมณ์) หลวงภักดีอดิศัย (पाल วิมุตตกุล) หลวงนิสมาณมูท- ทาธร (สวาสดี) พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ (ม.ร.ว. ประยูร อิศรศักดิ์) พระสฤษดิ์พจนกรณเ (เส็ง) นายขุนฮวด เสมียนกระทรวงมูรธาธร ขุนมหาวิไชย (จันทร์) พระยาประสิทธิศิลปการ หลวงจันทรามาศย์ (पाल) ฯลฯ²

บรรดาขุนนางดังกล่าว ล้วนมีผลงานด้านบทความ สารคดี ความคิดวิจารณ์ ด้วยการประพันธ์ ประเภทร้อยแก้ว นอกจากนี้บางท่านยังได้เขียนเรื่องบันเทิงคดีสมัยใหม่หลายเรื่องในสมัยรัชกาลที่ 5 อีกด้วย

2) บุคคลที่มีโอกาสศึกษาในรั้วในวัง และเรียนภาษาอังกฤษ ได้แก่ บรรดาราชาโอรสเชื้อพระวงศ์ และบุตรขุนนางบางท่าน กลุ่มบุคคลเหล่านี้เป็นกลุ่มสำคัญในการสร้างสรรค์วรรณกรรมร้อยแก้วในสมัยรัชกาลที่ 5 หลายท่านได้แสดงบทบาทในฐานะนักเขียนผู้บุกเบิกโลกวรรณกรรมประเภทบันเทิงคดีสมัยใหม่ของไทย

1 ขุนประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ ตาละลักษมณ์), “โบราณศึกษา,” ใน *โบราณศึกษาและวิธีสอนหนังสือไทย*, พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นางพวงเพชร เอี่ยมสกุล ๓ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม, วันที่ 19 พฤศจิกายน 2502, หน้า 31.

2 รวบรวมจากงานเขียนร้อยแก้วที่ปรากฏพิมพ์ในต้นรัชกาลที่ 5 เมื่อเปรียบเทียบกับบรรดาศักดิ์กับระยะเวลาที่ได้เข้าเป็นขุนนาง เปรียบเทียบความสามารถกับอายุ ทำให้สันนิษฐานได้ว่าวัยเด็กหรือวัยศึกษาอยู่ในรัชกาลที่ 4.

การศึกษาของบุคคลเหล่านี้ แบ่งได้เป็น 2 สมัย คือ ในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ปลายรัชกาลที่ 4 ขณะนั้นยังไม่มีโรงเรียนหลวง ขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ราชโอรส ราชธิดา ทรงศึกษาหนังสือไทยโบราณ ไล่ตั้งแต่ปฐมก ก กา ซึ่งมีครูสตรียสอน บ้างก็หัดอ่านโคลง กลอน ฉันทน์ หนังสือธรรม กับพระญาติผู้สูงวัยวุฒิ บางองค์เมื่อเจริญวัยก็เรียนภาษามคธ ซึ่งพระอาจารย์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ได้รับการคัดเลือก จากขุนนาง หรือให้ไปศึกษาที่สมณสงฆ์ผู้แตก ฉานในศาสตร์ต่างๆ และเนื่องจากพระบรมมหาราชวังเป็นศูนย์รวมของสรรพหนังสือและวิชาการ อันรวมไว้ตามหอพระสมุดต่างๆ เช่น หอหลวง หนังสือพระไตรปิฎกรวบรวมไว้ในหอพระมณเฑียรธรรม ส่วนวังหน้าและเจ้านาย ทรงกรมอื่นๆ ก็มีหอพระสมุดส่วนพระองค์ จะเห็นได้ว่า โอกาสศึกษาหาความรู้ของเจ้านาย เป็นไปอย่างกว้างขวาง มีหนังสือบทกลอน นิทานพงศาวดาร หนังสือที่แปลจากประเทศ เพื่อนบ้านและต่างประเทศ ฯลฯ ให้อ่านเพื่อ เพิ่มพูนสติปัญญามากมาย

สมัยรัชกาลที่ 4 ขนชั้นสูงสนใจและตื่น ตื่นต่อการศึกษาภาษาอังกฤษกันแล้ว แม้กระ หังพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็สนใจพระราชหฤทัย ทรงศึกษา จนกระทั่งตรัสและเขียนได้ดี พระ ปิ่นเกล้าฯ ทรงสามารถแปลคำราบันใหญ่ของ ยุโรปเป็นไทย สมัยนั้นคนไทยที่ไปศึกษาวิชา ความรู้กับมิชชันนารีอเมริกาหรือเรียนรู้ภาษา

อังกฤษจากเหตุอื่น ๆ นอกเหนือจาก 2 พระองค์ ดังกล่าวแล้ว ได้แก่ พระยาอรรคราชวรพรต (หวาด บุนนาค) บุตรพระยาอภัยสงคราม พระยาอรรคราชวรพรต (เนตร) บุตรพระยาสมุทร บุรานุรักษ์ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ส่วนหม่อมราโชทัยผู้แต่ง *นิราศลอนดอน* เล่า เรียนรู้ภาษาอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 3 เช่นเดียวกับพระจอมเกล้าฯ และพระปิ่นเกล้าฯ นอกจากนี้ ยังมีนักเรียนที่ถูกส่งไปยุโรปอีกหลายคน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งเสริมการเล่าเรียนภาษาอังกฤษมาก ถึง โปรดให้หญิงมิชชันนารีเข้าไปสอนภายในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาโปรดให้หาสตรีชาวอังกฤษ มาเป็นครู แล้วทรงตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง สำหรับพระเจ้าลูกเธอทั้งชายหญิง ที่พระชันษาพอจะเล่าเรียนได้ เข้าเล่าเรียนทุกพระองค์ในปี 2405

มิสซิสแอนนา ลีโอโนเวนส์ ได้เขียน บันทึกส่วนตัว ซึ่งต่อมาได้รวมพิมพ์เป็นเล่มใน ประเทศอังกฤษปี 2415 ชื่อ *The Romance of Harem* ว่า “นักเรียนของข้าพเจ้านั้น มีอยู่ร่วมกันทั้งชายหญิงประมาณยี่สิบถึงยี่สิบห้าคน ล้วนแต่เยาว์วัย กำลังน่ารักน่าเอ็นดู แต่ที่เป็น เด่นอยู่ในบรรดานักเรียนทั้งหลาย ของข้าพเจ้า ก็คือองค์เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ และพระน้องนาง เจ้าฟ้าหญิงยี่งเยาวลักษณ์ พระองค์โสมวดี พระองค์กฤษดาภินิหาร ไอรสองค์เดียวของคุณ

จอมมารดาชื่อนกลั่น และพระเจ้าลูกเธอองค์อื่น ๆ ซึ่งเกิดแต่คุณจอมมารดาต่าง ๆ กัน”³

ในการเล่าเรียนภาษาอังกฤษจากชาวต่างประเทศ ใช้ว่าทูลองค์ศึกษากันจนแตกฉานคล่องแคล่ว หากเป็นแต่พอทรงสามารถอ่านเข้าใจพระทัยได้ความ แล้วก็ศึกษาด้วยพระองค์เองต่อไป นั่นคือได้ศัพท์และไวยากรณ์และการแต่งความเรียงสั้น ๆ ดังจะเห็นได้จากกรมพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวถึงการศึกษาภาษาอังกฤษของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้านายในรัชกาลที่ 5 ว่า

“...ถ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเริ่มทรงศึกษาภาษาอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2386 ก็มีเวลาสอนอยู่ 6 ปี แต่สันนิษฐานว่าเห็นจะทรงศึกษาต่อมิสเตอร์แคสเวลไม่นานถึง 6 ปี พอทรงสามารถอ่านภาษาอังกฤษเข้าใจพระทัยได้ความโดยสะดวกแล้ว ก็ทรงศึกษาด้วยพระองค์เองต่อมา วิธีเรียนอย่างนั้นยังใช้กันมาจนในรัชกาลที่ 5 เช่นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และสมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการก็ดี ตลอดมาจนตัวผู้แต่งหนังสือนี้เอง ก็เรียนต่อครูเพียงสัก 3 ปี แล้วเรียนเอาเองต่อมาทั้งนั้น แต่กรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นประหลาดกว่าเพื่อน ด้วย

ไม่มีครู ทรงพากเพียรเรียนแต่โดยลำพังพระองค์ ทรงทราบทั้งภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส อาจอ่านหนังสือ 2 ภาษาในนี้เข้าใจพระทัยได้สะดวก เป็นแต่ดรัสและเขียนไม่ได้”⁴

พระราชโอรสและพระราชธิดาในพระจอมเกล้าฯ ทรงเรียนภาษาอังกฤษขณะพระชันษายังเยาว์วัย ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ไม่กี่ปี นอกนั้นการศึกษาส่วนใหญ่ของพระองค์อยู่ในแวดวงสรรพความรู้จากไทยพากย์ บาลี-สันสกฤตพากย์ อันเป็นความรู้ทอดต่อกับโบราณ ราชโอรสหลายพระองค์ศึกษาเพิ่มเติมตอนผนวชหรือโปรดฯ ให้อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิสอน พื้นฐานความรู้โดยทั่วไปของราชโอรสจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับไทย พาสนา และสารพันวิชาการโบราณ โดยเอาความรู้ใหม่จากตะวันตกมาใช้เสริมหรือเปลี่ยนแปลงตามแบบอย่างยุโรป

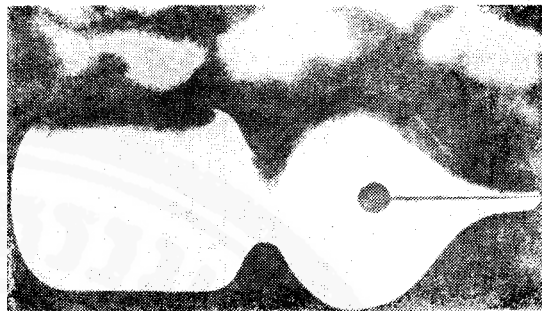
หลังจากมิสซิสแอนนา ลีโอโนเวนส์ กลับมาตุภูมิอังกฤษ การสอนภาษาอังกฤษในพระบรมมหาราชวังก็หยุดชะงักไประยะหนึ่ง จนกระทั่งพระจอมเกล้าฯ สวรรคตปี 2411 และในปี 2415 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริจะตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษแก่ลูกผู้ดี แต่ยังหาครูไม่ได้ เฝื้อญฟรานซิส จอร์จ แปตเตอร์สัน ครูอังกฤษ เดินทางมาเยี่ยมหน้าชาย หลวงร่ำยาภิบาลบัญชา (กัปตัน

³ แอนนา ลีโอโนเวนส์, นิยายรักในราชสำนักฝ่ายใน, แปลจาก *The Romance of Harem* โดย อปไชยวสุ (พระนคร : องค์การกำรุสภา, 2516), หน้า 178-179.

⁴ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ (พระนคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2514), หน้า 97-98.

เอม) ผู้บังคับการพลตระเวนในกรุงเทพฯ พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ว่าจ้างเอาไว้ ทั้งโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนภาษาอังกฤษขึ้นในกรมมหาดเล็ก ทรงรับสั่งแก่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกับพระเจ้า น้องยาเธอเข้าเป็นนักเรียน จะเว้นเฉพาะองค์ที่มีตำแหน่งรับราชการแล้ว หรือที่เป็นนักเรียน อยู่ในโรงเรียนภาษาไทยแล้ว พวกนายร้อย ทหารมหาดเล็กก็โปรดให้มาเรียนภาษาอังกฤษ ด้วย เจ้านายเรียนตอนเช้า พวกทหารมหาดเล็ก เรียนตอนบ่าย

การสอนของ ฟรานซิส จอร์จ แพตเตอร์สัน นักเรียนไทยต้องใช้ความพยายามเข้าใจ อย่างสูง เพราะ “...ครูพูดไทยไม่ได้ สอนอย่างฝรั่งเจิบ หนังสือเรียนใช้แบบฝรั่ง ที่สุดจนแผนที่ก็ใช้แผนที่ยุโรปสำหรับสอน เรารู้จักแผนที่ของเมืองฝรั่งก่อนของเมืองไทยเราเอง หัดพูดหัดอ่านนะให้เข้าใจความเอาเอง ไม่ได้ หัดให้แปล แต่พวกเราพยายามเข้าใจความ ได้ถึงพงศาวดารอังกฤษ สิ่งที่เราเข้าใจไม่ได้ คือ ไวยากรณ์ คณิตเลขก็ใช้มาตราอังกฤษ แต่เรา ทำเลขไทยเป็นมาแล้ว เราคงรู้จักมาตราไทย มาก่อน แต่ผู้อื่นที่รู้จักมาตราอังกฤษก่อนมีบ้าง กระมัง. แต่ความรู้เหล่านั้นมาช่วยเราเมื่อใดแล้ว ให้รู้จักเอามาใช้ในทางช้างไทย ด้วยไม่พักต้อง เรียนใหม่ เราได้รู้นิสัยของฝรั่งจากหนังสือ เรียนดีกว่าแบบเรียนที่เขาจัดสำหรับคนไทยใน

ภายหลัง เป็นการเหมาะแก่เราผู้ไม่มีช่องทาง จะไปเรียนที่เมืองฝรั่ง...”⁵

ประสิทธิผลจากการสอนภาษาอังกฤษของ แพตเตอร์สันแก่เชื้อพระวงศ์และลูกขุนนาง ประเมินโดยส่วนใหญ่แล้วไม่ค่อยประสบความสำเร็จ มีเจ้านายไม่กี่พระองค์ที่มานะบากบั่น จนได้หลักการให้การเขียนพื้นฐาน ดังจะเห็น จากพระนิพนธ์เรื่องความทรงจำของกรมพระ- ยาดำรงราชานุภาพ ว่า

“...เมื่อแรกตั้งโรงเรียน ดูเหมือนจะมี จำนวนนักเรียนสัก 50 คน แต่ต่อมาจำนวน ลดลงเพราะเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ออกไปรับราชการ ที่เป็นชั้นกลางก็ถึงเวลาไปทรงผนวชเป็นสามเณร พวกหม่อมเจ้าก็พากันไปทำกรงาน พวกนาย ทหารมหาดเล็กต้องเรียนวิชาอื่นอีกมาก ก็มา เรียนภาษาอังกฤษน้อยลงทุกที ถึงปีระกาเหลือ นักเรียนอยู่ไม่ถึงครึ่งจำนวนเดิม และยังคง จำนวนลงเรื่อยมา นักเรียนที่เข้ามาใหม่ก็หาไม่ ถึงปีจอเหลือแต่เจ้านายที่รักเรียนจริง ๆ ยัง

⁵ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระประวัติครั้นเยาว์, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน ฉาปนกิจศพ นายสน ศิวสว ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 1 เมษายน 2510 (พระนคร : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, 2510), หน้า 23-24.

ทรงพยายามเรียนอยู่สัก 5 พระองค์ จึงย้ายไปเรียนที่หอนิเทศวิทยา อันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์...⁶ พอสอนครบสัญญา 3 ปี ครูแปดเตอร์สันก็ลากลับประเทศ โรงเรียนเป็นอันยกเลิกไป!

การศึกษาช่วงนั้น ศิษย์ที่ครูฝรั่งรู้สึกชอบมาก เรียงตามลำดับพระชันษา คือ พระองค์เจ้าเทวัญ อุทัยวงศ์ (สมเด็จพระกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ) สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ (สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข) พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ (สมเด็จพระกรมพระยาวิชิราวุธ) และกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เจ้านายที่รักเรียนเหล่านี้ ครั้นครูฝรั่งลากลับไปแล้ว พระองค์ก็พยายามเรียนต่อด้วยพระองค์เอง อาศัยอ่านหนังสือบ้าง ให้ผู้อื่นสอนบ้าง จนมีความรู้สามารถใช้ภาษาอังกฤษรับราชการได้ โดยไม่ต้องไปเมืองนอกหลายพระองค์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวิชิราวุธ เสด็จประเมินระดับความรู้ที่ได้จากครูแปดเตอร์สันว่า “...เรากับกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นผู้^๗ที่ครูชอบใจ เอาไว้กินอาหารกลางวันด้วยกัน แล้วให้เรียนเวลาบ่ายอีกด้วย ครูชักนำรู้จักฝรั่งอื่นผู้เป็นเพื่อน. ผลที่ได้จากเรียนภาษาอังกฤษ นอกจากกล่าวแล้วเขียนหนังสือและแต่งหนังสือเป็น ในการเรียน

ต้องหัดลายมือและเขียนตามคำบอก พวกเราก็ร่างเอามาใช้ในภาษาไทย เขียนจดหมายถึงกันและกันบ้าง แปลเรื่องฝรั่งบ้าง จดบันทึกเรื่องอย่างอื่นบ้าง เขียนขึ้นไปตามอายุ จนถึงแต่งจดหมายเหตุนครราชที่^๘ได้รับพระราชทานพระราชดำรัสแนะนำในทางราชการโดยลำดับมา.^๗

คำว่า “แต่งหนังสือเป็น” ของกรมพระยาวิชิราวุธวโรธ มิได้หมายความว่า ทรงแต่งเรื่องสั้นหรือนวนิยายสมัยใหม่ได้ เนื่องจากสมัยนั้นยังไม่มีหลักการสอนวิธีการประพันธ์ของครูฝรั่ง แต่คงหมายถึงทรงแต่งประโยคถูกต้องตามหลักไวยากรณ์และเรียงความได้มากกว่า อีกทั้งช่วงระยะเวลาสอน 3 ปีนั้นสั้น ครูฝรั่งจำเป็นต้องสอนพื้นฐานสำคัญของภาษาอังกฤษให้ก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สภาพครูไม่เคยรู้ภาษาไทยมาก่อนเลย ทั้งครูและศิษย์ก็จะสื่อความหมายเข้าใจกันต้องใช้เวลานานหลายเดือน

สำหรับบุคคลที่เป็นนักเขียนผู้บุกเบิกวรรณกรรมสมัยใหม่ของไทยและทำการปฏิวัติการประพันธ์ร้อยแก้วครั้งใหญ่ ส่วนใหญ่มาจากบุคคลชั้นสูงของประเทศ ได้แก่ พระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ และขุนนาง ทำไมลูกขุนนางในรัชกาลที่ 4 หรือขุนนางในรัชกาลที่ 5 ซึ่งสนใจแต่งหนังสือจึงมีจำนวนน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนพลเมือง ปัญหา^๙นี้ขึ้นอยู่กับระบบการศึกษายังไม่แพร่หลาย จำกัดในวง

⁶ สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 4, หน้า 270–271.

⁷ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 5, หน้า 24–25.

แคบ ๆ และปัญหาหลักสูตรการศึกษา ส่วนพวกไพร่และทาสนั้นไม่มีโอกาสหลุดออกจากระบบการให้แรงงานหรือเกณฑ์แรงงาน หันมาศึกษาหาความรู้ได้อย่างแท้จริง ยกเว้นจะบวชเป็นภิกษุสามเณรในบวรพระพุทธศาสนานั่นเอง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยเรื่องการศึกษามาตั้งแต่เพ็งขึ้นครองราชสมบัติใหม่ ๆ พระองค์ทรงพระราชดำริว่า บุตรหลานหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายตัวทำราชการ มีเป็นส่วนมากไม่รู้หนังสือ “บุตรหลานของท่านทั้งปวง บัณฑิตที่เข้ารับราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่นั้น แต่ล้วนมีชาติมีตระกูล ควรจะรับราชการในเบื้องหน้าต่อไป แต่ที่ยังไม่รู้หนังสือไทย แลชนบทรบเรียมราชการโดยมาก ที่รู้อยู่บ้าง แต่ยังใช้อักษรเอกโทแลตัวสกดพิด ๆ ไม่ถูกต้องตามแบบอย่างก็มีอยู่มาก แลการรู้หนังสือสักเป็นคุณสำคัญข้อใหญ่ เปนเหตุจะให้รู้วิชาแลขนบธรรมเนียมต่าง ๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดโรงเรียนขึ้นไว้ที่ในพระบรมมหาราชวัง แล้วจัดคนในกรมพระอลักษณฯ ตั้งให้เป็นขุนนาง พนักงานสำหรับเป็นครูสอนหนังสือไทย แลคิดเลขขนบธรรมเนียมราชการ พระ

ราชทานเงินเดือนให้ครูสอนให้สมควรภอใช้สอย ส่วนผู้เรียนหนังสือนั้น จะพระราชทานเสื้อผ้านุ่งห่ม กับเบี้ยเลี้ยงกลางวันเวลาหนึ่งทุกวัน ครูสอนนั้น จะให้สอนโดยอาการเรียบร้อย ไม่ให้ตีด่าหยาบคาย”⁸

บุตรขุนนางเหล่านี้เรียนภาษาไทยแบบใหม่ ซึ่งพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้คิดขึ้นชุดหนึ่งในปี พ.ศ. 2412 นั่นคือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิติกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ พิศาลการ์นต์ ใช้แทนการสอนแบบโบราณ เมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง “นับว่าเป็นโรงเรียนสอนภาษาไทยแห่งแรก และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท่านเป็นอาจารย์ใหญ่สอนหนังสือไทยแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และบุตรหลานข้าราชการทั่วไป ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่นั้น ท่านได้เรียบเรียงตำราภาษาไทยเพิ่มขึ้นอีกหลายเล่ม เป็นต้น ไวพจน์ประพันธ์ อนันตวิภาคย์ เขมราภษรมาลา นิติสารสาธก ปกิระณำพจนาดล และแบบโคลงฉันทอีกหลายเรื่อง...”⁹

บุคคลเหล่านี้ ภายหลังใช้ชีวิตราชการอยู่ในรัชสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีบทบาทในฐานะจักรเยื้องที่สำคัญในการบริหารราชการ

8 ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์, บุญธรรม ศรีฤทธิ์, บุญเรือง นาคินพคุณ (รวบรวม), *ประชุมกฎหมายประจำศก*, เล่ม 8, ภาค 4 (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมต์, 2477), หน้า 81.

9 *ประวัติครูของครูสภา*, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพร สิมะเสถียร ครูใหญ่ตรี แผนกการศึกษา สำนักปลัดเทศบาลนครธนบุรี 14 มีนาคม 2513 (พระนคร : โรงพิมพ์ครูสภา, 2513), หน้า 13.

แผ่นดิน ความสามารถด้านภาษาและความรู้ส่วนใหญ่เป็นเรื่องไทย ๆ และเรื่องแต่โบราณ มีบางคนได้เรียนภาษาอังกฤษบ้างจากครูแปล-เตอร์สัน กล่าวได้ว่า รูปการณ์จิตสำนึกยังเป็นแบบไทย ๆ แต่ได้รับอิทธิพลความรู้บางอย่างจากฝรั่ง

แม้ว่า ภายหลังรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริจัดการศึกษาอย่างจริงจัง นับตั้งแต่ปี 2441 (ร.ศ. 117) เป็นต้นไป เพื่อกระจายการศึกษาให้กว้างขวางแพร่หลายไปตามหัวเมือง เนื่องจากบุคคลที่ศึกษารุ่นนี้ มีบทบาทและผลงานก่ในรัชสมัยพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นจึงไม่ขอกล่าวถึงในที่นี้

ข้อสังเกตสำคัญด้านการศึกษาภาษาอังกฤษในรัชกาลที่ 5 ครูฝรั่งยังไม่ได้สอนวิธีการเขียน แต่งเรื่องบันทึงคติแบบตะวันตกให้แก่คนไทย การสอนทั่วไปเน้นการใช้ภาษาอังกฤษเป็นหลัก บรรดานักประพันธ์ที่ไม่ใช่ นักเรียนนอก ต่างแสวงหากันเองจากการอ่าน ส่วนไวยากรณ์และการแต่งแปลอังกฤษ เรื่องที่นำมาสอนแต่งมักเป็นประโยคและความเรียงสั้น ๆ บ้างเป็นจดหมาย แม้กระทั่ง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ก็ทรงศึกษาหลักภาษาอังกฤษเช่น กล่าวมาแล้ว

หลักฐานจะเห็นได้จาก หนังสือตำราสอนภาษาอังกฤษที่มีชื่อและใช้กันแพร่หลาย แต่งโดย มิสเตอร์ มอแรนต์ อักษรศาสตร์มหา-

บัณฑิต มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด (R.L. Morant, M.A. Oxford) ชื่อ *บันไดให้เรียน (LADDER OF KNOWLEDGE)* อันเป็นหนังสือแต่งเป็นชุด มีทั้งหมด 5 เล่ม¹⁰ เขียนเมื่อ ร.ศ. 109 (พ.ศ. 2433) มีคำอธิบายทั้งภาษาอังกฤษและภาษาไทยพร้อม หนังสือชุดนี้เป็นที่ยอมรับและพิมพ์สำหรับให้คนไทยศึกษาไม่ต่ำกว่า 30 ปี กรมตำรา กระทรวงธรรมการได้นำมาใช้เป็นตำราเรียนในภายหลัง สำหรับการพิมพ์ครั้งที่ 11 เดือนกรกฎาคม 2471 ภายในระบุว่า มอแรนต์เป็นพระอาจารย์เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ

3) บุคคลที่มีโอกาสไปศึกษาต่างประเทศ นักเรียนนอกยุคนั้นส่วนใหญ่ไปศึกษายังประเทศอังกฤษ ความรู้วิทยาการต่าง ๆ ถูกนำเข้ามามีแพร่ จนนับเป็นที่นิยมในหมู่คนหนุ่มระดับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ และบุตรหลานขุนนางชั้นผู้ใหญ่

การส่งคนไทยไปเรียนต่างประเทศในรัชกาลที่ 4 มีหลายคน บุคคลเยาววัย ได้แก่ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ส่งไปเรียนวิชาที่อังกฤษขณะอายุ 15 ปี "...ไปเรียนอยู่ที่โรงเรียนตำบลเบลคฮีทใกล้กรุงลอนดอน เรียนอยู่ 3 ปี มีความรู้พอพูดภาษาอังกฤษได้ แล้วอ่านหนังสืออังกฤษเข้าใจความ ก็ต้องถูกถอนตัวออกจาก

¹⁰ อาร์.แอล. มอแรนต์, *บันไดให้เรียน*, เล่ม 1-5, ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรนิติ, ร.ศ. 126).

โรงเรียน ด้วยเมื่อปีชวด พ.ศ. 2409 เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) เป็นราชทูตออกไปยุโรป ไม่มีลำนที่จะใช้ในส่วนตัว จึงไปเรียกเจ้าพระยาภาสกรวงศ์มาใช้เป็นลำน แล้วเลยพากลับคืนมากรุงเทพฯ...¹¹ ต่อมาเข้ารับราชการเป็นขุนนางผู้ใหญ่ที่มีความสามารถมากในรัชกาลที่ 5

น่าเสียดาย เกียรติคุณด้านการแต่งหนังสือและความรู้ของพระยาภาสกรวงศ์ไม่ได้เผยแพร่อย่างกว้างขวาง ผลงานการแต่งเรื่องสั้น (สมัยนั้นเรียกนิทาน)ของท่านระบือลือลั่นสร้างปัญหาความขัดแย้งครั้งแรกในการบุกเบิกเรื่องบันเทิงคดีสมัยใหม่ ชนิดที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกริ้ว ขุนนางชั้นผู้ใหญ่แค้นเคือง ทำหนังสือขึ้นทูลเกล้าฯ ขอให้ชำระ และความขัดแย้งลุกลามจนพระยาภาสกรวงศ์เกือบจะถูกถอดยศฐานบรรดาศักดิ์ หากแต่รัชกาลที่ 5 เห็นถึงความรู้ความสามารถและคุณความดี กอปรกับสถานการณ์ระหว่างวังหลวงกับวังหน้ากำลังคุกรุ่น อย่างไรก็ดีรัชกาลที่ 5 ไกลเกลียดคดีให้ลงโทษเพียงประกาศในราชกิจจานุเบกษา “เรื่องเครื่องรางเม็ดดี” ด้วยเล็งเห็นคุณความดีความสามารถเป็นสำคัญ¹²

ต้นเหตุของปัญหา เกิดจากเรื่องสั้น “นายจิตรกับนายใจสนิทกัน” ซึ่งพระยาภาสกรวงศ์เอาเหตุการณ์ที่เป็นจริงมาผูกเป็นเรื่อง มีฉากและตัวละคร เขียนวิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์บ้านเมือง พระมหากษัตริย์ ขุนนาง ตลอดจนไปถึงสถาบันสงฆ์ ได้อย่างสมจริงและคมกล้า กล่าวได้ว่า ท่านเป็นนักเขียนวิพากษ์วิจารณ์สังคมการเมืองคนแรกของประเทศไทย และเป็นผู้ให้กำเนิดเรื่องบันเทิงคดีสมัยใหม่ประเภทเรื่องสั้นหรือที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า นิทานใหม่ อันเป็นต้นกำเนิดเรื่องสั้นและนวนิยายปัจจุบันนี้ เนื่องจากสมัยรัชกาลที่ 5 ยังไม่ปรากฏเรื่องสั้นสมัยใหม่มาก่อน ไม่มีใครเขียนลงพิมพ์ ปรากฏว่า พระยาภาสกรวงศ์เริ่มต้นเขียนใน *ดุริยจินดารัตน* มาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2417 ผลงานหลายชิ้นที่เป็นความคิดใหม่ เปรียบเทียบและเสียดสีสภาพการณ์สังคมขณะนั้น สันนิษฐานว่าเป็นผลงานของท่าน สังเกตได้จากลักษณะนิสัยประจำตัว ดังที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้บันทึกไว้ว่า

“... อันวาดนาของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์นั้น ถ้าว่าเปนนุประมาโดยย่อ เปรียบดังเหนใครตรงไหนแล้วเปนนอตที่จะจี้จะเกาเข้าที่ตรงนั้นไม่ได้ ใช่ว่าจะทำด้วยอคติอย่างใดเปนมุเลเสมอ

11 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ประวัติและคำกลอนของ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค)*, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมพิศว์ (พิศว์ บุนนาค) ในรัชกาลที่ 5 ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2514 (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2514), หน้า ๖.

12 ผู้เขียนได้ศึกษาความคิด ความสามารถเชิงการประพันธ์ และประวัติช่วงที่เกิดเหตุการณ์รุนแรงที่สุดในชีวิตการประพันธ์ของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ และเขียนเป็นบทความเรื่อง “เหตุร้ายจากเรื่องสั้นเรื่องแรกของไทย” แล้ว.

นั้นก็หาไม่ เป็นด้วยอดไม่ได้เป็นพื้น กรม-
พระสมมตฯ จึงทรงเห็นว่า เป็นวาสนาอย่างที
กล่าวในพระบาลี ถ้าจะรวมเรื่องที่เกิดปากเสียง
เพราะวาสนาของเจ้าพระยาภาสฯ มาพรรณนา
ก็เห็นจะไม่หมดได้ จะยกมาแสดงแต่พอให้เห็น
เป็นตัวอย่าง ดังครั้งหนึ่ง ดูเหมือนจะเป็นวัน
สวดมนตร์ถือน้ำ เจ้านายกับข้าราชการประชุม
กันอยู่ที่หน้าพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดา-
ราม พอพระราชอาคันตุกะหนึ่ง ซึ่งรู้จักกันโดย
มากกว่าท่านเล่นหนัง เดินมา เจ้าพระยาภาสฯ
ก็เอ่ยทักขึ้นว่า “อย่างไรเจ้าคุณตะโจสบายฤ”
ท่านเจ้าคุณจะเข้าใจๆ ไม่ก็หาทราบไม่ แต่พอ
ท่านเดินขึ้นพระอุโบสถไปแล้ว เจ้านายพากัน
สนทนาเสียดสี ว่าเจ้าพระยาภาสฯ ทักมนุษย์
น่ากลัวจริง ๆ แต่นั่นมาถ้าใครทักถามผู้อื่นด้วย
อกับปิยวาจา ก็มักกล่าวกันว่า ทักคนราวกับ
พระยาภาสฯ เลยเกิดคำแผลงสำหรับใช้เมื่อ
กล่าวแสดงว่าผู้ใดใช้ออกกับปิยวาจาต่อผู้ใด ก็ว่า
“ทัก” ผู้นั้นดังนี้ เจ้าพระยาภาสฯ ไม่แต่ “ทัก”
ด้วยปากอย่างเดียว บางทีก็แต่งหนังสือ “ทัก”
เช่นเมื่อช่วยแต่งหนังสือพิมพ์ดุริยางค์ และเมื่อ
เป็นกรรมการแต่งหนังสือวิธีวิชาต่อมา ถึง
เคยเกิดถ้อยเกิดความ ตัวท่านเองได้ความ
เดือดร้อนรำคาญหลายคราวก็ไม่เข็ด แต่การ
ที่ทักนั้น ถ้าจะว่าก็ไม่ปราศจากยุดิธรรมทีเดียว

เพราะถ้าผู้ที่ถูกท่านทักทักตอบท่านบ้าง จะ
ตอบรุนแรงสักเท่าไรท่านก็ไม่ถือโกรธ...”¹³

เจ้าพระยาภาสกรวงศ์เป็นคนทำอะไรจริง
ชอบคิดเขียนงานแหวกออกไปจากที่ผู้อื่นเคย
กระทำมา แรกเริ่มรัชสมัยพระจุลจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัว ท่านเป็นคนเดียวที่เป็นผู้รู้ภาษา
อังกฤษ เปรียบเหมือนกับที่กรมพระยาดำรง-
ราชานุภาพยกย่องว่า “เป็นผู้ถือคุณแก่ดำหรับ
ดำรต่างประเทศในสมัยนั้นแต่ผู้เดียว” ความ
รอบรู้ของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์แสดงออกมาใน
ฐานะเป็น นักแปลบทความ ข่าว กวี นักข่าว
ประพันธ์เรื่องนิทาน(เรื่องสั้น) ผลงานของท่าน
มีมากมาย อีกทั้งเป็นคนสำคัญคนหนึ่งในการ
ทำหนังสือดุริยางค์ หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของ
คนไทยที่ไม่ใช่หนังสือพิมพ์ข่าวราชการ จาก
การพยายามติดตามหาผลงานของท่าน ทำให้
กล่าวได้ว่า เจ้าพระยาภาสกรวงศ์เป็นนักหนังสือ
พิมพ์ไทยคนแรกผู้รอบรู้ และเป็นผู้ให้กำเนิด
การสร้างสรรค์เรื่องบันเทิงคดีสมัยใหม่ของไทย

ถัดจากเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ นักเรียน
นอก รุ่นต่อไปในรัชกาลที่ 4 ได้แก่ เจ้าพระยา
สุรวงศ์วิวัฒน์ศักดิ์ (โต บุนนาค) พระยาราชา
นุประพันธ์ (สุดใจ บุนนาค) ทั้ง 2 คนนี้ไป
เรียนอังกฤษ และหลวงดำรงสุนทรฤทธิ (บิน)
ไปเรียนฝรั่งเศส พระยาสารสินสวามิภักดิ์
(เทียนฮี้) ไปเรียนถึงอเมริกา

¹³ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 11, หน้า ช-ณ.

รัชสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการส่งคนไทยไปศึกษาต่างประเทศเพิ่มขึ้นมากมาย รัชกาลที่ 5 ยังโปรดฯ “ให้เลือกสรรหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ ส่งไปเล่าเรียนสิ่งคปรีชุดหนึ่งในพวกนี้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ หม่อมเจ้าเจ็ก ในกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส และพระยาไชยสุรินทร์ ม.ร.ว. เทว หนึ่งได้เลือกส่งไปเรียนที่เมืองอังกฤษ เป็นนักเรียนชุดแรกที่ส่งไปยุโรปในรัชกาลที่ 5 ...”¹⁴ ต่อมาส่งพระเจ้าน้องยาเธอ ราชโอรสอีกหลายพระองค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ และพระองค์เสด็จกลับมาท้นสร้างสรรค์วรรณกรรมในปลายรัชกาลที่ 5

จุดหมายของการส่งคนไทยไปศึกษาต่างประเทศ เพื่อเล่าเรียนภาษาอังกฤษและวิชาความรู้เฉพาะอย่าง และนำเอาเทคนิควิชาความรู้ต่าง ๆ มาพัฒนาประเทศให้เจริญเยี่ยงยุโรป สมัยนั้นยังไม่มีใครตั้งใจไปเรียนเพื่อเป็นนักอักษรศาสตร์ ผู้สามารถแต่งเรื่องบันเทิงคดีได้ดีเช่นตะวันตก ภาษาอังกฤษเป็นเพียงพื้นฐานสำหรับจะกอบโกยเอาความรู้อื่น ๆ และสมาคมกับชาวยุโรปให้เข้าใจกันได้ การเขียนเรื่องสั้นและนวนิยายจึงเกิดจากประสบการณ์ทางอ้อมจากการอ่านเรื่องราวของยุโรป บ้างก็แปล และบ้างก็อยากเขียนตาม โดยไม่ได้ศึกษาเพื่อเขียนเรื่องสั้นนวนิยายอย่างจริงจัง

นักเขียนที่มีโอกาสเรียน ภาษาอังกฤษ หรือเป็นนักเรียนนอก ซึ่งมีบทบาทสร้างสรรค์เรื่องบันเทิงคดีสมัยใหม่ในยุคบุกเบิก ได้แก่ กรมหลวงพิชิตปรีชากร (พระองค์เจ้า คัคณางค์ ยุคล) พระองค์เจ้าเกษมสันต์ โสภาค (กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมหมื่นมหิศราหฤทัย (พระองค์เจ้าไชยยันต์มงคล) ขุนบัญญัติวรราช (รัตน) กรมหมื่นนราธิประพันธ์ (ภายหลังเลื่อนเป็นกรมพระนราธิประพันธ์พงศ์) เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ (พระองค์เจ้าจรัญโรจน์เรืองศรี) กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส) หม่อมเจ้าประภากร มาลากุล หม่อมนิวัทธิศตรวงศ์ หม่อมอนุวัตรวรพงศ์ (ม.ร.ว. จิตร สุทัศน์) หลวงอภิรักษ์ราชฤทธิ์ (นกยูง) พระยาสุริยทราชา (นกยูง วิเศษกุล) เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ และหลวงวิลาศบริวัตร (ครูเหลื่อม) ฯลฯ

แม้ว่าคนไทยจะหันมานิยมการเขียนวรรณกรรมร้อยแก้ว เพิ่มมากขึ้น นักเขียนบางคนเคยสัมผัสเรื่องบันเทิงคดีสมัยใหม่ หรือเลียนแบบอย่างจากวรรณกรรมสมัยใหม่ของยุโรป ปัญหาท้าทายให้คำตอบก็คือ ทำไมเชิงชั้นในการประพันธ์ทั้งรูปแบบและเนื้อหา เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับเรื่องสั้นหรือนวนิยายของอังกฤษ อเมริกา จึงอ่อนด้อยกว่ากันอย่างมากมาย เปรียบ

¹⁴ จาก “คำนำ”, ใน นิราศลอนดอนและจดหมายเหตุเรื่องราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2517), หน้า (16)–(17).

เหมือนเด็กสอนเดินกับผู้ใหญ่ที่วิ่งได้คล่องแคล่ว ถ้าหากมีนักเขียนไทยสนใจศึกษา เลียนแบบ อย่างจริงจัง หรือได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรม ยุโรปอเมริกาอย่างเต็มที่ ช่องว่างด้านการประพันธ์ไทยกับตะวันตกคงไม่ห่างไกลกันลิบลับ เช่นนี้

จากความแตกต่างอันนี้ คำถามหนึ่งผุดพลุ่งพล่านขึ้นมา จริงหรือที่ไทยได้รับอิทธิพล การเขียนเรื่องสั้นและนวนิยายในยุคนักบุกเบิก วรรณกรรมร้อยแก้วสมัยใหม่จากตะวันตก ขอเน้นว่า “อิทธิพลการเขียนเรื่องสั้นและนวนิยายสมัยใหม่ของตะวันตก” หมายถึง การรับเข้ามา โดยพื้นฐานทั้งรูปแบบและเนื้อหา จนกระทั่งก่อให้เกิดการแปรเปลี่ยนแบบปฏิวัติไปจากเดิม คือเปลี่ยนโครงสร้างการประพันธ์แบบร้อยแก้ว ไปจากร้อยแก้วเดิมของไทยอย่างเห็นได้ชัดแจ้ง ไปสู่คุณภาพใหม่

ในสมัยรัชกาลที่ 4 อังกฤษและอเมริกา ได้มีนักเขียนชื่อดัง ความสามารถเชิงประพันธ์ นวนิยายสูง ผลงานของเขาถือเป็นงานคลาสสิกของชาติ นั่นคือ แฮเรียต บีเชอร์ สโตว์ นักประพันธ์ชาวอเมริกา และชาร์ลส ดิกเกนส์ นักประพันธ์ชาวอังกฤษ ขณะที่เรื่องบันเทิงคดีสมัยใหม่ของไทยยังไม่เป็นรูปเป็นร่างเกิดขึ้น เสียด้วยซ้ำ

หลักฐานที่แสดงว่า ผลงานของบุคคลทั้งสองเข้ามาสู่ประเทศไทย ก็คือบันทึกของหม่อมแอนนา ลีโอโนเวนส์ ระบุว่า บทประพันธ์ชิ้นเยี่ยม ชื่อ *กระท่อมน้อยของลุงทอม (Uncle Tom's Cabin)* ฝีมือของ แฮเรียต บีเชอร์ สโตว์ เข้าสู่ประเทศไทยก่อนหรือราว พ.ศ. 2410 เจ้าจอมมารดาอ่อนกลืน ในพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเรียนภาษาอังกฤษกับเธอจนชำนาญพอที่จะอ่านหนังสือฝรั่งได้เรื่องรายละเอียดถูกต้อง หนังสือที่เจ้าจอมอ่อนกลืนชอบอ่านมากที่สุดคือเรื่อง *กระท่อมน้อยของลุงทอม* อ่านแล้วเจ้าจอมอยากเป็นคนดีเหมือน แฮเรียต บีเชอร์ สโตว์ และต่อไปจะเลิกซื้อเพื่อนมนุษย์มาเป็นทาส เว้นแต่จะซื้อมาปล่อย

“ตั้งแต่นั้นนี้เป็นต้นมา คุณช่อนกลืนก็มักจะเซ็นชื่อเธอในจดหมายถึงข้าพเจ้าว่า ‘แฮเรียต บีเชอร์ สโตว์’ เป็นอนุสรณ์ถึงคุณความดีของผู้ประพันธ์หนังสือเรื่อง ‘กระท่อมน้อยของลุงทอม’ และเพื่อเป็นที่ระลึกถึงว่าเธอได้จำเริญรอยตามทางปฏิบัติอันงดงาม...”¹⁵

ส่วนผลงานของ ชาร์ลส ดิกเกนส์ ได้แก่เรื่อง *เกรท เอ็กส์เป็คเตชันส์ (Great Expectations)*¹⁶ ฉบับตีพิมพ์ครั้งแรก ค.ศ. 1861 (พ.ศ. 2404) จำนวน 576 หน้า พิมพ์โดย ลอนดอน แอนด์ กลาสโกว์ คอลลิิน เคลียร์-

¹⁵ แอนนา ลีโอโนเวนส์, *นิยายรักในราชสำนักฝ่ายใน*, อป ไซบัส แปลจาก *The Romance of Harem* (พระนคร : องค์การคำคุณุสภา, 2526), หน้า 201.

¹⁶ Charles Dickens, *Great Expectation* (Great Britain : London and Glasgow Collins Clear-Type Press, 1861).

ไทป์ เพรส พ่อค้าหนังสือเก่าบอกผู้เขียนว่า ได้มาจากหลานชายตระกูลเก่าแก่แห่งหนึ่งของไทย ซึ่งขายเหมาตู้หนังสือของผู้ชายชื้อไปแล้ว เมื่อพิจารณาสภาพกระดาษสีน้ำตาล แมลงจะเป็นรูปหุ่นภายใน และเป็นสมบัติของคนถึง 3 ชั่วอายุ ทำให้สันนิษฐานว่าเป็นหนังสือเก่า อย่างน้อยก็เป็นหลักฐานยืนยันว่า ในสมัยรัชกาลที่ 4 นวนิยายชนิด ๆ ได้บังเกิดขึ้นในประเทศอังกฤษแล้ว

หลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นความอ่อนเชิงการประพันธ์เรื่องบันเทิงคดีในรัชกาลที่ 5 จนพระองค์ทรงพระราชดำริจะอุดหนุนความเรียงร้อยแก้วให้ดีขึ้น ในพระราชกฤษฎีกาตั้งวรรณคดีสโมสร ลงวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2457 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชปรารภเป็นข้อความเบื้องต้นว่า

“พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์ที่จะทรงอุดหนุนทำนุบำรุงการแต่งกาพย์กลอน และเรื่องความเรียงร้อยแก้วในภาษาไทยให้ดีขึ้น แต่ยังหาหนังสือทรงจัดการอย่างใดไม่ พระองค์เสด็จสู่สวรรคาลัยเสีย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า พระบรมราชาไชยและพระราชดำริของพระชนกนาถ ดังกล่าวมานี้ เป็นการสมควรยิ่งนัก ด้วยทุกวันนี้ ผู้แต่ง

หนังสือ ผู้อ่านหนังสือ ก็มีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทั้งสองจำพวก แต่ฝ่ายช่างผู้แต่งยังไม่ใคร่เอาใจใส่ต่อภาษา ถ้าพยายามแต่งเรื่องอันประกอบด้วยคุณวิชาวสารประโยชน์ มักแต่แต่งเอาอย่างผู้อื่นตาม ๆ กันไป ที่แปลจากภาษาต่างประเทศก็มักแปลแต่หนังสือ ซึ่งเป็นเรื่องอย่างเลว ๆ ในภาษานั้น และมักชอบหันเหียนเปลี่ยนวิธี เรียบเรียงภาษาไทยไปตามประโยคภาษาต่างประเทศ ด้วยความโง่เขลาและสำคัญว่าโวหารอย่างนั้น เป็นของเหมาะเจาะสมควรแก่สมัย มิได้รู้ว่าการที่ทำอย่างนั้น เป็นการทำลายภาษาของตนเองให้เสียไป ส่วนผู้อ่านที่อยากอ่านหนังสือก็พบแต่หนังสือที่กล่าวมานี้มากขึ้นทุกที บางคนจนถึงไปนิยมว่า ภาษาและวิธีแต่งหนังสือเช่นว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างดีที่เกิดขึ้นในวิชาหนังสือสมัยใหม่...”¹⁷

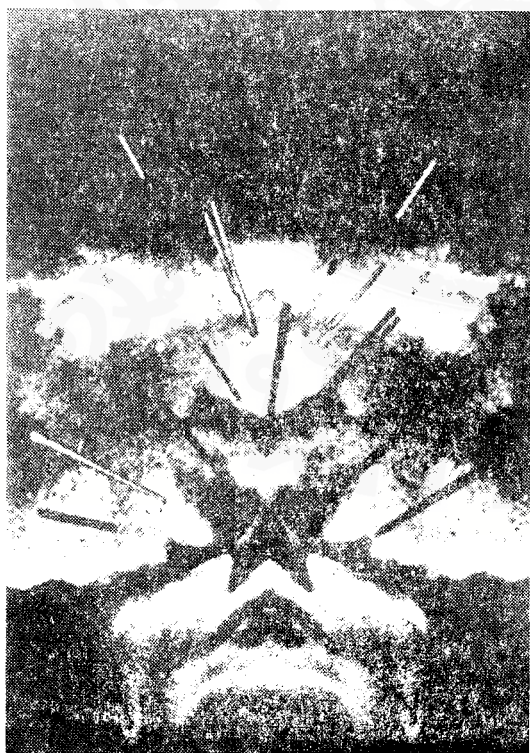
ทำไมวรรณกรรมยุคบุกเบิกจึงมีปัญหาทั้งด้านการใช้ภาษา โครงเรื่อง รูปแบบ และชั้นเชิงการประพันธ์ เมื่อเปรียบเทียบกับยุโรปแล้วเรื่องสั้นหรือบันเทิงคดีขนาดสั้นของไทยมีระดับคุณภาพต่ำมาก ด้านหนึ่งอาจจะมองได้ว่า การแต่งเรื่องบันเทิงคดีสมัยใหม่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ความไม่คุ้นเคยทำให้ยากแก่การยกระดับอย่างรวดเร็ว ยังต้องแสวงหาความชำนาญานาญด้วยตัวของนักเขียนไทยเอง ส่วนอีกด้านหนึ่งอาจเป็นเพราะนักเขียนไทยสมัยนั้น

¹⁷ เสฐียรโกเศศ, การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณคดี (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า, 1.

(กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, โรงพิมพ์คุรุสภา,

ไม่ได้ศึกษาหลักวิชาการประพันธ์เรื่องบันเทิงคดีของตะวันตก อาศัยเพียงอ่านเรื่องสั้น นวนิยาย หรือเรื่องสารานุกรมอื่น ๆ จากภาษาอังกฤษ แล้วนำมาเขียนเลียนแบบ แปล หรือนำลักษณะที่นิยมกันในวรรณกรรมตะวันตกมาประยุกต์ใช้แบบไทย ๆ

กุญแจสำคัญสำหรับพิสูจน์หาความจริง ได้แก่ ทักษะการประพันธ์ของนักเขียนในยุคบุกเบิก การพยายามมองลึกไปถึงรากฐานความคิดทางการประพันธ์ จะช่วยให้เข้าใจสภาพความเป็นจริง อันเป็นจิตสำนึกของนักเขียนยุคบุกเบิกสามารถจำแนกขอบเขตคำว่า “อิทธิพลวรรณกรรมตะวันตก” ที่ซึมซาบเข้ามาอย่างน้อยแค่ไหน หรือถึงขั้นครอบงำถึงโครงสร้าง กระทั่งรูปแบบและเนื้อหาส่วนสำคัญเปลี่ยนไปหรือไม่

ทัศนะด้านการประพันธ์เรื่องบันเทิงคดียุคบุกเบิก

ยุคบุกเบิกเรื่องบันเทิงคดีสมัยใหม่ของไทย ช่วงระยะเวลาการกำหนดยุคนั้น นักวิชาการหลายท่านเห็นไม่ตรงกัน ส่วนบทความนี้ ถือว่า ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2387-2453 เป็นยุคบุกเบิกวรรณกรรมประเภทบันเทิงคดีสมัยใหม่ของไทย กล่าวคือ ย้อนเวลากลับไป 100 ปีเศษ อยู่ในช่วงปลายรัชกาลที่ 4 จนกระทั่งสิ้นรัชกาลที่ 5 เนื่องจากเหตุผลดังต่อไปนี้

ความหมายของยุคบุกเบิกวรรณกรรมประเภทบันเทิงคดีสมัยใหม่ ถ้าหากนับจากการกำหนดนวนิยายไทยเรื่องแรก คือ *ความไม่พยายา* ของหลวงวิลาศปริวัตร (ครูเหลื่อม) เป็นต้นไป ก็เท่ากับเราถือเอานวนิยายเรื่องแรกที่สมบูรณ์ และตรงกับคำนิยามนวนิยายสมัยใหม่เป็นจุดเริ่มต้น ช่องโหว่ที่เผยกว้าง ได้แก่ ก่อนที่นวนิยายเรื่องแรกจะเกิดขึ้น จุดการก่อตัวหรือปฏิสนธิเป็นมาอย่างไร มีบุคคลใดช่วยบุกเบิกด้วยการเริ่มต้นลากทางเส้นทางนี้อย่างไร หรือเนื้อหาแห่งนวนิยายไทย ก่อนจะเสร็จเป็นแปลงเป็นผืนหนึ่ง แผ่นดินที่รกร้าง ถูกขุดพลิกสร้างคันคูรายรอบเป็นมาอย่างไร

เรื่องบันเทิงคดี ไม่ได้หมายความว่าความเคลื่อนไหวเพียงอย่างเดียว หากยังรวมถึงเรื่องสั้น และเรื่องแต่งที่ให้ความบันเทิงอื่น ๆ ช่วงก่อนนวนิยายเรื่อง *ความไม่พยายา* เผยแพร่ในบรรณ

โลก หนังสือพิมพ์สมัยรัชกาลที่ 5 ได้ลงพิมพ์เรื่องสั้น (Short Story) เรื่องสั้นขนาดยาว (Novelette) และนิทานมาหลายเรื่องแล้ว การจำเพาะตั้งแต่เมื่อนวนิยายไทยเรื่องแรกกำเนิดจึงไม่ครอบคลุมถึงเรื่องบันเทิงคดีทั้งหมด

ถ้าพิจารณาว่า นวนิยายสมัยใหม่เป็นวรรณกรรมประเภทร้อยแก้ว ไม่ใช่ประเภทร้อยกรอง จะเห็นว่าการที่วรรณกรรมร้อยแก้วขนาดยาว ๆ จักเกิดขึ้นได้ มิใช่จู่ ๆ ก็อุบัติอย่างฉับพลันดังเนรมิต หากมันมาจากการพัฒนาร้อยแก้วสั้น ๆ ประเภทนิทาน เรื่องสั้น และเรื่องแปล ค่อย ๆ สะสมความยาวและความสามารถเชิงประพันธ์เรื่อย ๆ จนมาเขียนเป็นนวนิยาย ช่วงสำคัญที่คนไทยหันมาแต่งอ่านร้อยแก้ว ปรากฏมาจากจุดเริ่มต้น เมื่อ *บางกอกเรคอร์ด* หนังสือพิมพ์ภาษาไทยฉบับแรกออกมา แม้หนังสือพิมพ์ฉบับนี้จะลงพิมพ์นิทานอีสปไม่กี่ชิ้น แต่กล่าวได้ว่าการออกหนังสือพิมพ์ร้อยแก้วครั้งนั้น หันเหความสนใจคนไทยสู่การประพันธ์ประเภทนี้เพิ่มขึ้น หลังจากนั้นเรื่องบันเทิงคดีก็ก่อหวอดขึ้นในหนังสือ *ดรโณวาท วิชาญนิเวศ* เรื่อยมาจนใกล้สิ้นรัชสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือกระทั่ง แม่วัน (พระยาสุรินทราชา) แปล *ความพยายาม* ลงในหนังสือพิมพ์ *ลักขิต* เล่มที่ 2 ปีพ.ศ. 2444 นวนิยายแปลเรื่องนี้ ส่งผลให้หลวงวิลาสปริวรรต เขียนนวนิยายไทยขึ้นเองบ้าง *ความไม่พยายาม* เป็นนวนิยายไทยเรื่องแรก เนื้อหาดรกันข้ามกับ *ความพยายาม*

ลักษณะเด่นของเรื่อง ผู้เขียนแทรกคติธรรมพุทธศาสนาที่ว่า “เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร”

ช่วงเวลาอันยาวนาน นับตั้งแต่ปรากฏวรรณกรรมร้อยแก้วสมัยปลายรัชกาลที่ 4 จนกระทั่งเรื่องบันเทิงคดีพัฒนาเป็นเรื่องสั้นและนวนิยายอย่างชัดเจน ช่วงนี้ควรเป็นยุคบุกเบิกวรรณกรรมประเภทบันเทิงคดีสมัยใหม่ของไทย ส่วนนวนิยายที่พิมพ์ออกมาหลัง *ความไม่พยายาม* น่าจะเป็นขั้นหรือช่วงการพัฒนาสร้างสรรค์นวนิยายไทย ซึ่งมีหลายคตินิยม

อีกประเด็นหนึ่ง จะเห็นว่าจากช่วงเริ่มต้นจนถึงปี พ.ศ. 2453 (สิ้นรัชกาลที่ 5) ปลายรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นักเขียนไทยได้แสดงทัศนะหรือแนะนำเรื่องการประพันธ์แก่ผู้ประสงค์จะเป็นนักเขียนหรืออยากฝึกเขียนหนังสือ ทัศนะดังกล่าวแตกต่างและไม่ละเอียดเป็นหลักวิชาการเช่นที่สอนกันในมหาวิทยาลัยปัจจุบัน หรือเป็นหลักที่นักวิชาการนักคิดนักเขียนได้พิมพ์ขายเป็นเล่ม ๆ อย่างแพร่หลาย

ทัศนะเกี่ยวกับงานประพันธ์หรือคำสอนด้านการประพันธ์ ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวถึงต่อไปนี้สรุปและตีความจากข้อเขียนหลายชิ้น เพื่อกำหนดขอบเขตของเรื่องให้เห็นได้ชัดเจน จึงขอแบ่งแยกออกเป็นหัวข้อดังนี้

การจำแนกประเภทเรื่องบันเทิงคดี

นับตั้งแต่หนังสือ *ดรโณวาท* กระทั่งถึงหนังสือที่ออกในสมัยพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

วงการประพันธ์ไทยไม่ได้แบ่งแยกเรื่องบันเทิงคดีออกเป็นเรื่องสั้น นวนิยาย หรือนิทาน อย่างเป็นประเภทชัดเจน และเข้าใจความหมายกันเช่นปัจจุบันนี้

สมัยนั้นใช้คำว่า นิทาน นิทาน นิทาน เบ็ดเตล็ด นิยาย หรือเรื่องอ่านเล่น ในความหมายแทนเรื่องแต่งจากความคิดค้นทั้งหมด ไม่ละเว้นแม้แต่นิทานในพุทธศาสนาและวรรณคดีร้อยกรอง เช่น รามเกียรติ์ อิเหนา ฯลฯ

“เรื่องนิทานต่าง ๆ นั้น ข้าพเจ้าเห็นจำเป็นต้องมีเป็นแน่ (คำว่า “นิทาน” นี้ ตามที่เข้าใจกันต้องเป็นเรื่องที่แต่ง ไม่ใช่เรื่องจริงหรือที่แอบอ้างว่าเป็นเรื่องจริง แต่เห็นว่าจะเป็นจริงไปไม่ได้นั้น เรื่องเหล่านั้นนับว่าเป็นนิทาน) ถึงโดยเรื่องนั้นจะไม่เป็นคำสั่งสอนที่ดี แต่ไม่ได้ให้โทษแก่ผู้ใด ก็ต้องนับว่าเรื่องนั้นมีคุณ เพราะปราศจากโทษ คุณคืออันใดเล่า คือเป็นเรื่องสนุก สำหรับบำรุงใจให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเบิกบาน...”¹⁸

ในหนังสือ ดร.โณวาท พิมพ์ พ.ศ. 2417 ได้พยายามใช้คำประกอบ “นิทาน” เพื่อบอกให้รู้ประเภท เช่น นิทานใหม่ นิทานปรตฺยบัน ใช้ในความหมายของเรื่องแต่งสมัยใหม่ นิทานโบราณใช้แทนเรื่องแต่งที่สืบทอดได้ เรื่องเทวดา และเรื่องเล่าแต่เก่าก่อน เหตุการณ์และตัวละครอยู่ในอดีตกาล แต่นิทานหรือนิทานก็ยังใช้กันตามอำเภอใจในบางครั้งโดยไม่แยกแยะประเภท

หนังสือพิมพ์ วชิรญาณวิเสศ(พ.ศ. 2427-2437 รวมทั้งรายเดือนรายักษ์) ใช้คำว่า นิทาน เรื่อง อ่านเล่น นิทานเบ็ดเตล็ด แทนบันเทิงคดีทั้งปวง ผู้เขียนสันนิษฐานว่า กรมหลวงพิชิตปรีชากร คิด ใช้คำว่า “สนุกนึ่ง” ในความหมายว่าเรื่องแต่งแบบนวนิยายตะวันตก (Novel) แต่ “สนุกนึ่ง” เกิดปัญหาอื้อฉาวเพ่งเขียนได้เพียงฉากแรกก็ต้องหยุดไป

การจัดประเภทเรื่องแต่งดี ยังเกี่ยวพันกับความยากและวิธีการแต่งของผู้ประพันธ์ ในยุคบุกเบิกเรื่องบันเทิงคดี นักเขียนไทยได้สรุปความชัดเจนจากงานของตน ไม่ใช่ได้มาจากหลักทฤษฎีต่างประเทศ ดังจะเห็นได้จากบทความเรื่อง การแต่งหนังสือลงวชิรญาณ

“...ด้วยทุกท่านก็อยากให้อ่านเรื่องเล่าดีใจจะให้เป็นที่เหมาะใจแก่ผู้อ่านผู้ฟังได้ทั่วไป แต่การนี้ย่อมเป็นการยากยิ่งนัก ต้องแล้วแต่ สำเนาเรื่องเล่าส่วนน้อยคำ ซึ่งผู้แต่งจะเป็นผู้เข้าใจ ช่างประสมปรับปรุงขึ้นให้เหมาะแก่ถ้อยความตามสมควรแก่เรื่อง เหมือนนายช่างหรือแม่ครัวที่เป็นผู้ชำนาญปรุงกับเข้า ถ้าเป็นผู้ฉลาดเฉียบแหลมรู้ลักษณะ ช่างประติดพลิกเพลงดื้ออยู่ ก็สามารถที่จะยกเอียงประสมให้รสอร่อยยิ่งกว่าธรรมดาได้ แม้ถึงดังนั้น การแต่งหนังสือที่คิดค้นเรื่องให้เป็นเรื่องขึ้นโดยไม่มีมูลอันใด เช่น เรื่อง “อู่ยอ” แลเรื่อง

¹⁸ หม่อมอมรวงศ์วิวัฒน์ (ม.ว. สำเริง), “สนทนาเรื่องนิทาน,” วชิรญาณวิเสศ, เล่ม 1, ตอนที่ 6, รัตนโกสินทรศก 113.

“โง่ง” หรือเรื่องอะไร ๆ อื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ที่ได้ลงพิมพ์มาแล้วในวชิรญาณก่อน ๆ โง่ง หรือที่ได้มีปรากฏอยู่ในที่อื่น ๆ ควรจะนับว่าเป็น เรื่องที่แต่งยากอย่างที่ 1 แลเรื่องที่ได้เรียบ เรียงขึ้นตามความคาดคะเน หรือที่เคยได้สังเกต ซึ่งสามารถจะอ้างพยานมาชี้แจงให้ปรากฏเห็น จริงได้ วิธีค้นหาเรื่องดังนี้ ควรนับว่าเป็นเรื่อง แต่งยากอย่างที่ 2 เรื่องที่มีเค้าโดยได้มาแต่ที่ ต่าง ๆ แล้วมายกเยื้องต่อเติมแปลงขึ้นใหม่บ้าง แล้วเข้าเงื่อนไขเชื่อมความให้กินกันเป็นรูปเดียว หรือที่ได้เก็บเล็กประสมน้อยมาแต่ที่อื่น แล้ว มาคิดประดับปรับปรุงขึ้นให้เป็นเรื่องหนึ่งได้ วิธีที่ได้เรียบเรียงด้วยเอาไศรยคำมูลดังนี้ ควร นับว่าเป็นเรื่องแต่งยากอย่างที่ 3 เรื่องที่ได้ เห็นแลจดจำ แล้วมาคิดลำดับเรียบเรียงขึ้นเป็น เรื่องหนึ่ง ๆ ดังนี้ ควรนับว่าเป็นวิธีเรียงยาก อย่างที่ 4 เรื่องที่ได้เก็บหรือคัดแปลมาแต่ที่ อื่น แล้วมาประดับตกแต่งเพิ่มเติมขึ้นอีกบ้าง เล็กน้อย วิธีเรื่องที่ได้เรียบเรียงขึ้นดังนี้ ควร นับว่าเป็นเรื่องยากอย่างที่ 5¹⁹

จะเห็นได้ว่า เรื่องที่ยากที่สุดเป็นประเภท แรก ผู้เขียนจะต้องใช้จินตนาการคิดเขียนขึ้น มาเอง วรรณกรรมบันเทิงคดีจัดอยู่ในเรื่อง เขียนยากอันดับหนึ่ง บุคคลที่เขียนเรื่องประเภท นี้เก่ง ๆ มีชื่อเรียกว่า จินตกวี คำว่าจินตกวี

ไม่ได้มีความหมายแคบ ๆ ถึงผู้เขียนบทร้อยกรอง ประเภท โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ซึ่งอาศัย ความคิดฝัน ดังเช่นปัจจุบันนิยมกัน หากยัง หมายถึงนักเขียนผู้มีความสามารถและขันแข็งใน การเขียนเรื่องบันเทิงคดีได้อย่างดีอีกด้วย

จากลำดับความสามารถในเชิงชั้นการประ- พันธ์สูงต่ำไม่เท่ากัน ทำให้ผู้แต่งหนังสือสมัย นั้นคิดบัญญัติคำว่า “นักเขียน” ขึ้นใช้เรียก ผู้เขียนผู้แต่งที่ระดับความสามารถยังไม่ถึงชั้น หรือเชิงชั้น การประพันธ์ยังไม่สูงเท่าจินตกวี ความหมายของ “นักเขียน” จึงเป็นระดับรอง ไม่ใช่ระดับสูง แตกต่างกับความหมายปัจจุบัน ที่เข้าใจว่าเป็นบุคคลที่มีความสามารถสูง หรือ สร้างสรรค์ผลงานมากมายในวงวรรณกรรม หลักฐานได้แก่ “ในตอนนี้นัดฉันจะขออธิบาย ศัพท์ ‘นักเขียน’ เสียก่อน คือตามความประ- สดค์ของดิฉันนั้น จะใช้คำนักเขียนนี้แทนผู้เขียน เรื่องหรือผู้แต่งเรื่อง เพื่อให้ต่ำกว่าคำศัพท์ จินตระกวีลงมาน้อยหนึ่ง เพราะผู้แต่งเรื่อง ะทั้งหลาย ซึ่งจะเรียกนามว่าจินตระกวียังไม่สุ สมควรนักก็มีโดยมาก การที่ได้ริเริ่มใช้คำนี้ขึ้น นั้น ดิฉันเองก็ยังไม่รู้ ศึกว่าก่อแลช่วยแก้ไขไม่น้อย เลยทีเดียว นับประสาอะไรกับท่านผู้อ่านแล้ว ท่านคงจะยิ้มแลกล่าวว่าจ้าว คำนี้ดูเกินขึ้น หรือว่าดูอย่างไรอยู่เป็นแน่ ช่างเกิดเป็นธรรม- ดาของนามศัพท์ทั้งหลาย ซึ่งถ้าศัพท์ใดศัพท์

¹⁹ นายปาลเปริยญ (หลวงภักดีอดิษฐ์), “การแต่งหนังสือลงวชิรญาณ,” วชิรญาณวิเสศ, เล่ม 4, ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439), หน้า 2194–2196.

หนึ่งกระเด็นออกไป แต่ผู้เดียวที่จะต้องรู้ศึก
ก่อนเข้าไปก่อน...”²⁰

บุคคลผู้บัญญัติศัพท์ “นักเขียน” คือ หนอน
หนังสือ (นามแฝง) คำนี้เกิดขึ้นในหนังสือ
กุลสัตว์ เล่มหนึ่ง ตอน 4 เดือนกรกฎาคม ร.ศ.
125 (พ.ศ. 2449)

เรื่องบันเทิงคดีพัฒนาคล้อยและได้รับความ
นิยมนิยมเพิ่มมากขึ้น จากเรื่องขนาดสั้น 2-3
หน้า ก็ขยายเพิ่มความยาวขึ้นทุกที ช่วงปลาย
ของหนังสือ *วิรัชญาณวิเศษ* การแต่งเรื่องมี
ลักษณะเป็น Novelette (เรื่องสั้นขนาดยาว)
เช่น “ต้นร้ายปลายดี” ของนายเพื่อนมหาเด็ก
“ได้แต่งงานเพราะความรู้” ของนายซุ่นฮวด
เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องบันเทิงขนาด
ยาวมากได้ดีพิมพ์ในปลายรัชกาลที่ 5 เช่น
“เลือกนกแก้วได้แระ” ความยาว 42 หน้า ขนาด
16 หน้ายก ลงใน *กุลสัตว์* อีกเรื่องหนึ่งก็คือ
“เกิดทันคู่สร้าง” หลังจากมีเรื่องขนาดยาว
ปรากฏขึ้น การแปลนวนิยาย *ความพยายาม*
ของแม้วิน นับเป็นจุดหนึ่งที่ทำให้เกิดคำว่า
“เรื่องสั้น” ขึ้นในเวลาต่อมา

ก่อนกล่าวถึงการกำเนิดคำว่า “เรื่องสั้น”
ผู้เขียนขอขอบคุณ อาจารย์ เจตนา นาควัชระ
คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เพราะ
คำพูดจากการสนทนากับท่าน ได้จุดประกาย
ความอยากรู้แก่ผู้เขียน เมื่อท่านกล่าวความตอน

หนึ่งว่า “ประเทศในยุโรปบางประเทศไม่มีคำ
ว่าเรื่องสั้น เช่นประเทศเยอรมนี คำ ‘เรื่องสั้น’
ของไทยยังไม่ปรากฏความเป็นมา”

ผู้เขียนจึงหันกลับไปศึกษาค้นคว้าอีกครั้ง
หนึ่ง ตั้งเป้าหมายอยู่อย่างเดียวกับ คำว่า “เรื่อง
สั้น” จนกระทั่งสรุปผลจากข้อมูลต่างๆ ซึ่งเป็น
ผลงานทางด้านเรื่องบันเทิงคดียุคบุกเบิก ได้ดังนี้

แรกเริ่ม เนื่องจากการเขียนเรื่องบันเทิง
คดีมีขนาดสั้นมาก เพียงแค่ 2-3 หน้า บาง
ครั้งก็ยาวแค่หน้าเดียว (ดูได้จาก *ดร.โผน* และ
วิรัชญาณ) โดยลักษณะของตัวมันเองสั้นอยู่
แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีลักษณะนามบอกว่า
สั้น” เพราะยังไม่มีมีการเปรียบเทียบ และความ
สามารถนักเขียนก็ทำได้แค่นั้น แต่เมื่อเรื่อง
บันเทิงคดีได้รับการพัฒนา จนกระทั่งนักเขียน
สามารถเขียนได้ยาวๆ ในปลายรัชกาลที่ 5 อัน
เป็นลักษณะของ Novelette จากจุดนี้ก่อให้เกิด
การเปรียบเทียบขนาดขึ้น ความจำเป็นของ
หนังสือพิมพ์ที่จะบอกผู้อ่านหรือบอกผู้เขียนว่า
ต้องการเรื่องขนาดไหน เพื่อให้เหมาะกับหน้า
กระดาษเหมาะกับลักษณะหนังสือ ได้ผลัดกัน
ไปสู่การจำกัดความสั้นยาวของเรื่องอ่านเล่น
หรือเรื่องบันเทิงคดี และก่อให้เกิดการจำแนก
ประเภทติดตามมา

คำนำในหนังสือ *ลัทธิวิทยา ฉบับปฐมฤกษ์*
เล่ม 1 ตอนหนึ่ง หน้า 2 ปี พ.ศ. 2443 ได้

²⁰ หนอนหนังสือ (นามแฝง), “การแต่งหนังสือ,” *กุลสัตว์*, เล่ม 1, ตอน 4, ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449),
หน้า 207.

ใช้ คำว่า “เรื่องอ่านเล่นสั้นๆ” แบ่งชนิดของเรื่องสั้นทั้งคดี ดังนี้

“ส่วนเรื่องอ่านเล่นสั้น ๆ กล่าวคือ ไม่ยาวดังเล่มสมุดนั้น ในเวลานี้มีอยู่แต่ในหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวหรือสองฉบับ คือเดือนหนึ่งมีอย่างมากที่สุดสามเรื่อง แลในเดือนหนึ่งเราคงมีเวลาว่างอ่านเล่นเช่นนั้นได้มากกว่าสามเรื่องเป็นแน่”²¹

หลังจากเรื่องอ่านเล่นขนาดยาวๆ พิมพ์ออกมาหลายๆ อีก 21 ปีต่อจากลัทธิวิทยา ก็ปรากฏคำว่าเรื่องสั้น ๆ ขึ้นในหนังสือพิมพ์ ศัพท์ไทยรายเดือน พ.ศ. 2464 เนื่องจากบรรณาธิการประกาศว่า “...มีความยินดีรับเรื่องทุกชนิดของท่านทั้งหลายที่จะส่งไปอุดหนุน แต่ขอให้เป็นเรื่องสั้น ๆ ไม่ยาวเกินสมควร ผู้ส่งเรื่องต้องบอกทั้งนามจริงแลนามสมมุติ...”²²

ช่วงออก ศัพท์ไทย เป็นสมัยรัชกาลที่ 6 ขณะนั้นมีหนังสือพิมพ์รายต่าง ๆ ซึ่งออกโดยคนไทยและคนต่างชาติมากมาย ความต้องการเรื่องทำให้หนังสือพิมพ์ยอมเป็นเวทีให้นักประพันธ์แสดงความสามารถ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บรรณาธิการต้องการเรื่องอ่านเล่นสนุก ๆ มาลงแข่งขันกัน เพื่อดึงดูดผู้อ่าน ในภาวะเช่นนี้ เรื่องสั้นทั้งคดีขนาดสั้น จึงเป็นที่ต้องการมาก แม้แต่หนังสือพิมพ์จินภาภาษาไทย ชื่อ สยาม-จินาศัพท์ ออก พ.ศ. 2465 “...ยังจะหานิยาย

จีนเรื่องสั้น ๆ ที่เป็นคติขบขัน แลเบ็ดเตล็ดข่าวความเป็นไปในประเทศจีนมาลงอีกตามสมควร...”²³ ขณะเดียวกันยังเปิดคอลัมน์ประจำ “นิทานสั้น”²⁴ ลงทั้งเรื่องไทยและต่างประเทศ

วิวัฒนาการของเรื่องสั้นทั้งคดี โดยตัวมันเองได้ก่อให้เกิดการเปรียบเทียบและจำแนกประเภทตามขนาดสั้นยาว จนในที่สุด ลักษณะเรื่องสั้น ๆ พัฒนามากขึ้น มีผู้นำมาใช้บ่อยครั้ง และยอมรับไปใช้เป็นประเภทเรื่องสั้นทั้งคดีชนิดหนึ่ง ซึ่งเราเรียกกันว่า เรื่องสั้น ในปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า “เรื่องสั้น” มิได้เป็นคำที่มาจากการเล่นคำ Short Story จากภาษาอังกฤษ มันเกิดจากกระบวนการพัฒนาเรื่องสั้นทั้งคดีสมัยใหม่ และภายหลังใช้ผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับคำว่า Short Story ของอเมริกา อีกทั้งนักเขียนยุคต่อมาก็ไปรับเอาหลักเกณฑ์เรื่องสั้นมาใช้เป็นหลักเกณฑ์ของไทยอย่างกลมกลืนทั้งเนื้อหาและรูปแบบ จนมีผู้เข้าใจผิดคิดว่าเป็นศัพท์บัญญัติจากต่างประเทศ

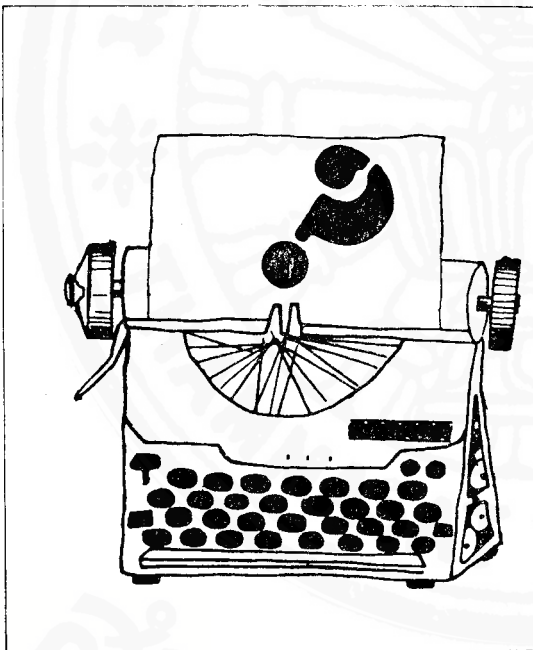
ถ้าหากย้อนกลับไปถึงที่มาตั้งแต่เริ่มแรก เรื่องสั้นก็คือเรื่องประเภทหนึ่งในนิทาน นิยาย หรือเรื่องอ่านเล่น แต่มีขนาดไม่ยาว ซึ่งได้กำเนิดขึ้นมานับตั้งแต่ดรูไคโนวาท ปรากฏขึ้นในวงการหนังสือพิมพ์

21 ลัทธิวิทยา, เล่ม 1, ตอน 1, ร.ศ. 119, หน้า 2.

22 “แจ้งความ,” ศัพท์ไทย, 1 (กันยายน 2464).

23-24 สยามจินาศัพท์, ปีที่ 1, เล่ม 1 (กรุงเทพ ฯ: โรงพิมพ์ธรรมชาติ, 2465), หน้า 4, 139.

การยอมรับว่านิทานครอบคลุมทั้งเรื่องสั้นที่มีมานานแล้ว แม้กระทั่งพระราชกฤษฎีกาตั้งวรรณคดีสโมสร ลงวันที่ 23 กรกฎาคม 2457 ในมาตรา 7 ก็ใช้คำว่า “นิทาน” แทนเรื่องบันเทิงคดีทั้งหมด โดยจัดแบ่งประเภทชนิดการประพันธ์ของไทยออกเป็นกวีนิพนธ์ ละครไทย ละครพูด คำอธิบาย และในข้อที่ 3 “นิทานคือ เรื่องราวอันผูกขึ้น และแต่งเป็นร้อยแก้ว”

หลักการประพันธ์หรือวิธีการแต่งเรื่องยุคบุกเบิกวรรณกรรมสมัยใหม่

การพยายามรวบรวมแง่คิดและทัศนะต่างๆ ด้านการประพันธ์ซึ่งพิมพ์อยู่ในหนังสือต่างๆ ในช่วง พ.ศ. 2387-2453 เท่าที่ค้นหาจนสุดความสามารถ ทำให้ผู้เขียนตื่นตระหนกต่อคำ

กล่าวว่า “ยุควรรณกรรมสมัยใหม่ของไทยได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตกที่แพร่เข้ามานับตั้งแต่รัชกาลที่ 4-6”

ในสมัยรัชกาลที่ 5 นักเขียนไทยส่วนหนึ่งคงรับรู้หลักการแต่งนวนิยายของตะวันตก ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ เรื่องแบบ Happy Ending และ Tragedy ดังจะเห็นจากการเขียน [ขึ้นต้น เรื่อง “ขายชีวิตให้แก่หญิงสาว” ใน กุลสตรี ที่ว่า “เรื่องนี้เป็นเรื่อง ‘อนาถวัตถุ’ คำฝรั่งเรียกว่าแร้งจดี เป็นเรื่องน่าสยดสยองชนิดหนึ่ง ครั้นจะนำมาลงพิมพ์ง่าย ๆ ก็น่าอนาถนัก แต่คณะกุลสตรีก็นับว่าเป็นหนังสือแข็งแรง และผู้อ่านก็คงเป็นคนมีความคิดหนักแน่น จำเราจะนำเรื่องนี้ลงพิมพ์อ่านสู่กันฟังเล่นเป็นประเดิมในอนาถวัตถุเสียสักเรื่องหนึ่งก่อน”²⁵

ผู้ที่เคยศึกษาหลักการประพันธ์หรือการจะเป็นนักประพันธ์ อันเป็นวิชาการความรู้จากต่างประเทศ หรือจากนักเขียนต่างประเทศ ซึ่งคนไทยนำมาใช้สอนกัน คงจะรู้สึกประหลาดใจกับทัศนคติการประพันธ์และวิธีการประพันธ์ร้อยแก้ว ซึ่งแนะนำแก่ผู้อ่านในยุคบุกเบิกวรรณกรรมสมัยใหม่ของไทยเมื่อร้อยปีที่ผ่านมา เพื่อการมีส่วนร่วมในการช่วยพิจารณาถึงคำว่า “อิทธิพลวรรณกรรมตะวันตกต่อนักเขียนยุคบุกเบิกของไทย” ผู้เขียนจึงได้รวบรวมแง่คิดด้านการประพันธ์สมัยนั้นอย่างแท้จริง โดยไม่ได้เจือทัศนะของผู้เขียนเลยแม้แต่น้อย ท่านจะ

²⁵“ขายชีวิตให้แก่หญิงสาว,” กุลสตรี, เล่ม 1, ตอน 3, ร.ศ. 125, หน้า 221.

ได้ช่วยตัดสินใจว่า ผลสรุปสุดท้าย ผู้เขียนผิดถูกแค่ไหน ดังความข้างล่างนี้

ทักษะในการแต่งหนังสือสมัยนั้น ก่อนอื่นจะต้องคิดว่า เรื่องที่แต่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านผู้ฟังอย่างไรหรือไม่ ผู้อ่านผู้ฟังก็ต้องเพ่งประโยชน์คุณต่อการอ่านการฟังเหมือนกัน²⁶

เรื่องราวและข้อความที่จินตกวีเรียบเรียงไว้แล้วก็ดี จะได้เรียบเรียงอีกก็ดี ล้วนเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านโดยลักษณะต่าง ๆ กันทุกเรื่อง เมื่อรวมลักษณะเรื่องเหล่านั้นเข้าโดยย่อแล้วจะแยกประเภทออกได้ 2 หรือ 3 อย่างเท่านั้น คือ 1) เรื่องที่เป็นประโยชน์แก่ความรู้ความจำ เช่น ตำราหรือวิชาแบบแผนที่แสดงลักษณะธรรมชาติแห่งสิ่งต่าง ๆ 2) ที่เป็นประโยชน์แก่การศึกษา เช่นตำราการต่าง ๆ 3) ที่เป็นประโยชน์แก่ความรู้อันสนุกเพลิดเพลิน เช่น กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ และบทละครเรื่องนิทานเบ็ดเตล็ด²⁷

ผู้คิดแต่งเรื่องที่ชักนำประโยชน์ให้แก่ผู้อ่าน แม้จะต้องใช้ความตรึงตรองอุตสาหะและพยายามเสาะค้นหามากเท่าใด ย่อมจะได้ผลมากพอทดแทนกันกับที่ต้องเปลืองเวลาและความคิดคือ กระทำให้ผู้เรียบเรียงฉลาดเฉลียวมีหวัคคิดขึ้น ทวีความรู้ขึ้นอีกส่วนหนึ่งไม่มากนักน้อยและเป็นการลับความรู้ที่มีอยู่แล้วให้คมยิ่งขึ้น²⁸

ในสมัยนั้น มีนักเขียนอยู่ 2 ประเภทตามลักษณะการใช้ภาษาร้อยกรองและร้อยแก้ว นักเขียนแต่ละฝ่ายต่างอ้างถึงความดีของการประพันธ์ที่ตนชอบและโจมตีฝ่ายตรงกันข้าม นักเขียนร้อยแก้วเห็นว่า

หนังสือประโลมโลกคำกลอนเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ แก้ว ๆ ทอง ๆ และเรื่องนิยายต่าง ๆ เรียกว่าหนังสือประโลมโลกนั้นไม่ถูกต้อง เพราะโลกไม่ได้หมุนเวียนไปตามเรื่องราว ซึ่งผู้มีบุญเมื่อตกทุกข์ได้ยากแล้วจะมีเทวดาลงมาช่วย หนังสือร้อยกรองเช่นนี้ควรเรียกว่าละคร การอ่านที่ได้ประโยชน์เป็นการอ่านเรื่องร้อยแก้ว²⁹

เมื่อจะกล่าวถึงความนิยมของผู้อ่าน ซึ่งมีความยินดีแตกต่างกันไปตามลำดับแห่งอายุ ผู้ที่อยู่ในวัยรุ่นหนุ่มมักชอบการสนุกมากกว่าอย่างอื่น ถ้าอายุย่างเข้าวัยกลางคน มักชอบขำขันวิชาการทำมาหากิน เพื่อจะหาทรัพย์สินไปสู่บุตรหลาน ถ้าล่วงไปก่อนปลายอายุ ก็เกิดความท้อถอยจากความสนุก และขวยขวยหาประโยชน์ มักชอบขำขันคำสุภาพิตต่าง ๆ และสนใจแต่จะแสวงหาเครื่องมือ คือทำความดีเพื่อให้มีความสุขเป็นผลบุญสืบต่อไปชาติอื่น ดังนั้นวรรณกรรมเรื่องเดียวจึงไม่ตรงกับความพอใจของผู้อ่านโดยทั่วไป³⁰

²⁶ ประตู่ใหม่, เล่ม 1, บัณฑิต 1 (2451) หน้า, 20.

²⁷ เก็บความจาก “การแต่งหนังสือลงวรรณคดี,” อ้างแล้ว เจริญวรรคที่ 19, หน้า 2194.

²⁸⁻²⁹ เก็บความจาก “การแต่งหนังสือ,” กุศลสัตว์, อ้างแล้ว เจริญวรรคที่ 20, หน้า 218 และ 216-217.

³⁰ อ้างแล้ว เจริญวรรคที่ 27, หน้า 2198.

หนังสือ*วิธานวิเสศ* เปรียบเทียบความสนุกจากการอ่านเรื่องที่ลงพิมพ์ของตนว่าคล้ายโรงละคร คำนำเป็นเหมือนตัวนายโรง จะวางท่าทางอย่างไรก็จำเป็นต้องใช้ถ้อยคำอันเรียบร้อยเหมือนนายโรง เรื่องต่างประเทศเหมือนนางเอก ซึ่งมีกิริยาท่าทางแซมซ้อย่น่าดู เรื่องกิจการเป็นเหมือนยืนเครื่องหรือตัวทหารเอก ซึ่งทำกิริยาท่าทางคึกคักดูต้นก้ได้ และวางท่าเรียบร้อยอย่างนายโรงก็ได้ แล้วแต่บทและเรื่องจะบังคับให้เป็น เรื่องอ่านเล่นตรงกับตลกเราดิ ๆ นี้เอง ซึ่งมีหน้าที่ต้องทำท่าทางให้ตลกขบขันไปส่วนเดียว เรื่องเบ็ดเตล็ดเหมือนพลรบ คือบริวารของตลก เรื่องโบราณเหมือนลูกคู่กาพย์กลอนโคลงฉันท์เหมือนพิณพาทย์หรือดนตรี คอยรับและขัดจังหวะไปตามเพลงให้ไพเราะเท่านั้น

วิธีการแต่งหนังสือไทยเป็นเรื่องความถนัดของนักเขียนแต่ละคน แบ่งกว้าง ๆ 2 ประเภท 1) วิธีการแต่งเรื่องด้วยการเรียบเรียงความคิดก่อนวิธีการทังปวง นักเขียนจะคิดเรื่องราวข้อความแล้วลงมือเขียน เมื่อเขียนสิ้นความก็หยุดคิดต่อ และตรวจแก้ภายหลัง วิธีเช่นนี้จะว่าดีทีเดียวไม่ได้ เพราะถ้าความคิดหมดอาจจะจนได้บ่อย ๆ บางที่ต้องหยุดเขียนนาน ๆ ทำให้เสียเวลา

2) นักเขียนคิดความในเรื่อง จดบันทึกไว้เป็นข้อ ๆ ตามที่ต้องการ แล้ววางเนื้อหาเป็นตอน ๆ ตลอดทั้งเรื่อง (แสดงว่าสมัยนั้นยังไม่

ใช้คำว่าวางโครงเรื่อง “plot”) การเขียนวิธีนี้จะช่วยให้รู้จักธรรมชาติของเรื่อง การทราบความของเรื่องโดยตลอดแล้ว การอธิบายเรื่องราวก็สะดวก

ข้อสำคัญในการใช้ภาษา ได้แก่การเรียงความ ถือว่าเป็นบรรทัดเรื่องโดยแท้ เพราะจะทำให้เรื่องน่าอ่านไพเราะหรือสับสนยากจะเข้าใจก็ได้ นักเขียนและจินตกรวิจักเรียงคำและข้อความตามทำนองเนื้อหา รู้ว่าอันใดควรกล่าวก่อนกล่าวหลัง เรื่องจากภาษาอันถ้าเรียบเรียงเป็นเรื่องไทย จำเป็นต้องตรวจตราอย่างถี่ถ้วน ใช้ความรู้ของนักเขียนพิจารณา เพราะคำศัพท์และข้อความจากภาษาหนึ่ง การตีความอาจตรงกันข้าม เมื่อเป็นภาษาไทย บางแห่งมีความพิสดาร แต่จำต้องย่อหรือเลือกกล่าวเท่าที่จำเป็น หรือความใดกล่าวไว้ย่อ ๆ ถ้าเขียนแล้วยากแก่การเข้าใจ ต้องอธิบายให้พิสดาร

การค้นหาหรือเก็บเรื่องมาเขียนย่อมเป็นการลำบากชั้นหนึ่งแล้ว การตั้งใจหมายมุ่งให้เหมาะสมทั้งถ้อยคำสำนวนก็ยิ่งยากอีกชั้นหนึ่ง และการเลือกคัด วางลักษณะของเรื่อง แล้วเรียบเรียงขึ้นให้ผู้อ่านพอกพอใจอย่างทั่วถึงนับเป็นความยากที่สุด

แต่สังเกตดู ผู้ที่หัดแต่งเรื่องดิ ๆ ย่อมได้รับความลำบากในขั้นต้นก่อนโดยมาก คือจำเป็นต้องเปลืองเวลาเปลืองสมองตรึกตรองอย่างสุขุม แต่ได้รับประโยชน์ในการนั้นน้อยที่สุด

ถ้าคิดดูจริง ๆ จะเห็นว่า เมื่อนึกความที่จะเขียน ได้หนึ่งหน้ากระดาษ เวลาตรวจแก้แล้วบางที เหลือยอด ๆ สักสองสามบรรทัด การแต่งแต่ ละเรื่องควรมีค่านำกับเนื้อเรื่อง

ด้วยเหตุที่ผู้แต่งมีสติปัญญาความคิดไม่ เหมือนกัน ผลก็คือทำให้มีหนังสือแปลก ๆ และมากชนิด แต่แท้ที่จริงเป็นเรื่องธรรมดา ของหนังสือ คือชนิดหนึ่งชนิดใด ข้อความ สำนวนจะต้องเป็นอย่างเดียวกันด้วย เช่น ความคิดเห็นของผู้เขียนจะต้องเลือกใช้สำนวนที่ เลือกสรรแล้วว่า มีประโยชน์แก่ผู้อ่านมากที่สุด ต้องคิดพิจารณาเสียก่อนว่าถูกต้องและตรงกับ ข้อความที่กล่าวในเรื่องนั้นมาแล้ว หรือทำให้ ผู้อ่านเห็นจริงเห็นประโยชน์จากการได้พิจารณา ตลอดเรื่องหรือไม่

การแต่งเรื่องอ่านเล่นอย่างหนึ่งอย่างใด จะต้องใช้ความเพียรพยายามมากกว่าการแต่ง เรื่องอื่น ๆ ทั้งสิ้น เพราะไม่ได้ลอกเลียนคัด ถ่ายแบบมาจากที่อื่น เป็นความคิดเห็นของผู้ เขียนคนเดียว จึงได้ชื่อว่า เป็นเรื่องที่แต่งขึ้น โดยความคิดแท้

เรื่องอ่านเล่นทั้งปวง ถ้าเรื่องใดเป็นความจริง เราก็ต้องพยายามพูดให้ผู้อ่านเห็นจริงตาม เนื้อเรื่อง จึงจะน่าฟัง ส่วนเรื่องเล่นที่เราคิดขึ้น เองหรือถ่ายมาจากภาษาใด หากไม่ตรงกับความจริง

จริง ถ้าผู้แต่งเรียบเรียงเทียบความจริง อันจะ ทำให้กินใจผู้อ่านนั้น ก็ต้องเรียบเรียงด้วยข้อความสำนวนซึ่งไพเราะและคล้ายคลึงกับอิริยาบถมนุษย์ หรือจะต้องให้ผู้อ่านบังเกิดความ พิศวงจับอกจับใจด้วยประการต่าง ๆ ก็ได้

“การที่จะแสดงรูปร่างลักษณะหรืออากัป- ภิรยาของมนุษย์ก็ดี สัตว์ก็ดี สิ่งของก็ดี แล สถานที่ก็ดี ย่อมแสดงได้ต่างกันเป็นสามสถาน คือ (1) แสดงด้วยอิริยาบถที่ติดทำขึ้นโดยแต่ง ตัวให้เหมือนแล้วพูดจาแลท่าทางให้เหมือน เช่น พวกโขน ลคร เขาแสดงตัวทศกัณฐ์ อิเหนา ย่องตอด ฯลฯ (2) แสดงโดยวาดเขียนเป็น รูปร่าง เช่นรูปที่ช่างเขียนเขาเขียน (3) แสดง โดยเขียนอธิบายลงเป็นตัวอักษร เช่นจินตกรรมวิ หิงหลายท่านแสดงมาแล้วเป็นเล่ม ๆ เป็นต้น.”³¹

จินตกรรมวิหิงเขียนมนุษย์ สัตว์ สิ่งของ และสถานที่ ลงในกระดาษเป็นตัวอักษรให้แลดู เหมือนตัวจริงได้ ตัวอักษรที่จินตกรรมวิหิงเรา ต้องสมมติเรียกว่า “ภาพอักษร” และภาพอักษร แลเห็นได้ด้วยตาของใจ

การแต่งหนังสือ ถ้าจะแสดงเรื่องคนก็ต้อง ให้ซึมซับจับอกจับใจผู้อ่านว่าคนนั้นเป็นอย่าง นั้น เมื่อหลับตาดูก็ให้แลเห็นได้เท่ากับเคยพบ เคยเห็นกันมาแล้ว ถ้าแสดงด้วยสถานที่ ก็ให้

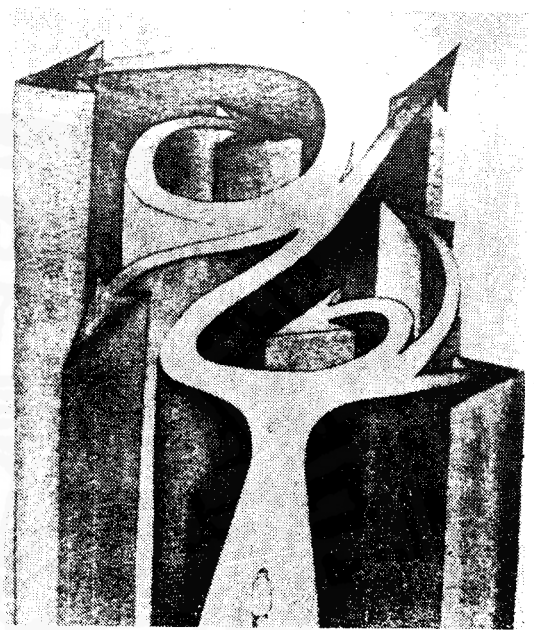
³¹ จิงโจ้ (พระยาธรรมศักดิ์มนตรี), “หมายเหตุเบ็ดเตล็ด,” *ลักขณวิทยา*, เล่ม 1, ตอน 8, ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443), หน้า 654.

ผู้อ่านหลับตาเห็นได้เท่ากับเคยได้ไปมาเหมือนกัน³²

นอกจากนี้วิธีการแต่งหนังสือปลายรัชกาลที่ 5 ยังมีผู้เสนอความเห็นแตกต่างไปอีก ใน *ลัทธิวิทยา* เสนอว่า 1) มีเนื้อความอยู่แล้ว แต่งไปตามเนื้อความนั้น วิธีการนี้จัดว่าแต่งไปตามความ เรื่องรายงานเที่ยวตามสถานที่ต่างๆ และเรื่องเล่านิยายสื่อกันฟังทั้งหลายรวมอยู่ในจำนวนนี้ 2) มีความประสงค์จะแสดงความหรือภาษิตอะไรข้อหนึ่ง แล้วผูกเรื่องให้สมกับความหรือภาษิตข้อนั้น เรียกเรื่องแต่งผูกความ วิธีการนี้เนื้อความจะมีน้อย มีแต่คำแสดงเป็นพื้นพอลงปลายจึงเห็นว่าเรื่องเขาประสงค์จะแสดงสิ่งนั้นๆ เหตุนี้เรื่องแต่งผูกความจึงแต่งยากกว่าเรื่องแต่งตามความ³³

ส่วนพระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (แก้วแกลบ) กล่าวว่า “เมื่อได้กระดาศหมึก ปากกา (อย่าลืมปากกา) ที่ถูกมือแล้วเราก็นั่งลงเขียน เขียน เขียน เท่านั้นเอง. เวลาลงมือแต่งก็เขียน เวลาจบก็หยุด เท่านั้นอะไรจะง่ายกว่าบ้าง? นั่งเรานั่งแป้น เขียนเราก็อ่านแป้น หยุดเขียนเราก็อ่านแป้น จะมานั่งทุกชั้นนั่งร้อนเอาอะไร...”³¹

ข้อที่ควรตระหนักของผู้แต่ง ก็คือ ถ้าใครปรารถนาผู้อ่านของตนมากกว่าสิ่งอื่นแล้ว จะนำ

มาซึ่งเครื่องสังหารความอดุสาหะได้ และการจะเป็นนักเขียนต้องเป็นคนเพียรพยายาม ไม่ท้อถอยง่าย ๆ

ข้อความข้างบนเท่าที่รวบรวมมาอย่างเต็มที่ จะเห็นว่านักเขียนไทยสมัยนั้นยังไม่ได้นำหลักวิชาการประพันธ์สมัยใหม่จากตะวันตกมาใช้ แม้แต่การแปลเรื่องจากภาษาอังกฤษ “การแปลภาษาอังกฤษเป็นไทยนี้ ในเวลานี้ยังไม่มีแบบแผนว่า อย่างไรควรจะแปลอย่างไร หรือจะมีข้าพเจ้าไม่ทราบก็เป็นได้ แต่การที่จะตั้งแบบขึ้นนั้นไม่ใช่เป็นของง่าย แลถึงการแปลจะยากเท่าไร การตั้งแบบจะยิ่งยากไปกว่านั้น เพราะคนต่างคนต่างก็ต่างแปลไปคนละอย่าง ไม่ใคร่

32-33 เฟื่องอ้าง, หน้า 655-658.

31 แก้วแกลบ (กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์), “หมายเหตุเบ็ดเตล็ด,” *ลัทธิวิทยา*, เล่ม 2, ตอน 4, ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444), หน้า 333.

จะถูกกันเข้าได้ บางคนถึงกับแปลงเป็นต้นไม้ พยายามจะเอาสำนวนอังกฤษมาลงให้เป็นสำนวนไทย...³⁵

ทัศนะการประพันธ์จึงมาจากบทเรียนการแต่งเรื่องบันเทิงคดี ซึ่งนักเขียนไทยแต่ละคนต่างคิดว่าควรจะเป็นเช่นไร ยังไม่มีการรวบรวมเป็นหลักการหรือทฤษฎี และจะเห็นได้ว่าการเขียนเรื่องบันเทิงคดีตะวันตก เช่น การวางโครงเรื่อง (Plot) การกำหนดลักษณะตัวละคร (Character) การขึ้นต้น การจบเรื่อง หรือสูตรการเขียนนวนิยาย ซึ่งกำหนดให้ตัวละครขัดแย้งกันตลอดเรื่อง โดยอาศัยนาฏกรรมบวก (Positive) และนาฏกรรมลบ (Negative) สลับกันไป แม้กระทั่งการกล่าวถึงจุดสุดยอดของเรื่อง (Climax) และการเขียนเรื่องแบบหักมุมก็ยังไม่พาดพิงถึง ทั้งที่เป็นหลักทั่วไป

แสดงว่า นักเขียนยุคบุกเบิกวรรณกรรมสมัยใหม่ของไทย ช่วง พ.ศ. 2387-2453 ส่วนใหญ่ไม่ได้รับอิทธิพลทฤษฎีการประพันธ์จากตะวันตก จนกระทั่งฝั่งลึกและแสดงทฤษฎีเหล่านี้ออกมา รากฐานการประพันธ์ของนักเขียนจึงยังคงลักษณะแบบไทยๆ และเป็นการแสวงหาด้วยการปฏิบัติ แล้วสรุปประสบการณ์ออกมาแนะนำผู้อื่น

การเริ่มต้นวรรณกรรมบันเทิงคดีสมัยใหม่ของไทย จึงมีลักษณะแสวงหาและมีความเป็น

ไทยสูง อิทธิพลจากตะวันตกเข้ามาปลูกให้คนไทยหันมาเขียนเรื่องอ่านเล่นที่มีเนื้อหาร่วมสมัย การอ่านบันเทิงคดีตะวันตก นักเขียนไม่ได้ศึกษาอย่างละเอียดถึงทฤษฎีการเขียน หากแต่เพียงภาพสะท้อนของเนื้อเรื่อง อันเป็นลักษณะกว้างๆ ซึ่งเป็นสากลของมนุษย์ และเลียนท่วงทำนองการแสดงออกทางภาษาและการสร้างเรื่อง โดยไม่รู้ละเอียดลึกซึ้ง หากรับมาอย่างผิวเผิน แล้วนำมาปรับใช้บนรากฐานการประพันธ์แบบไทยๆ

การศึกษาถึงสภาพการเล่าเรียนของนักประพันธ์สมัยนั้น ประกอบกับทัศนะในการแต่งหนังสือ ทำให้เราปฏิเสธไม่ได้ถึงอิทธิพลความรู้และวิทยาการใหม่ของตะวันตกเข้ามาสู่คนไทย โดยเฉพาะอิทธิพลภาษาอังกฤษและการใช้เครื่องหมายในการประพันธ์ หากแต่ทั้ง 2 ประการนี้ไม่ได้เข้ามาครอบงำ มีปนอยู่เป็นส่วนน้อย มีพื้นฐานการประพันธ์ไทยจริงๆ เป็นหลักมั่นคง และรับเอาบางสิ่งบางอย่างมาปรับใช้ พัฒนาด้วยตัวของตัวเอง แสวงหาด้วยตัวเอง ถึงแม้ผลงานจะห่างไกลกันกับฝีมือนักประพันธ์ตะวันตกมากมาย แต่ควรภูมิใจกับการสร้างสรรค์บุกเบิกวรรณกรรมที่เริ่มต้นจากรากฐานเดิม และไม่ได้ถูกรอบงำด้วยทฤษฎีการประพันธ์ตะวันตกอย่างถึงรากเง้า ลักษณะแบบไทยๆ จึงดำรงอยู่ในวรรณกรรมสมัยใหม่ของไทยทุกวันนี้ ■

³⁵ “การแปลภาษาอังกฤษมาเป็นไทย,” *ขวัญนาม*, เล่ม 11, ตอน 63, ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442), หน้า 158.